

IZVESTJE

RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V
NOVI GORICI

DECEMBER 2004

CAPUT PRIMUM.

DE NOMINE, ET GEOGRAPHICO SITU URBIS
GORITIÆ, ET TOTIUS PROVINCIÆ.

Si quis urbem adeat, quam nunquam alias adiverat, situm ejus primo consideret. Hippocr. (a)

GORITIA Metropolis Comitatus Goritiensis jure merito nomen obtinuisse creditur (b) a Sclavonica voce *Goriza monticulus*, nam & accolæ hujus urbis Sclavonica lingua utuntur, & Castellum ipsum, una cum urbis parte vetustiore in peramæno, undique libero, & bis mille quadringentos circiter passus alto monte positum est.

Ad hujus montis pedem meridiem, & occidentem versus inter amœnas pariter vineas, peraltas moros, semperque virentia oliveta ædificata nova urbs Goritia separatis suburbiis parva quidem in sua origine neque mœnibus hæcenus cineta, novis tamen sensim aucta ædificiis, constat nunc quingentis circiter Domiciliis varix magnitudinis, inter quæ præcipue eminent plurimæ Sacræ Domus, magnificæ Nobilium ædes & non paucæ novæ panni bombycini Fabricæ.

Castellum munitum mœnibus quadrato lapide constructis dividitur iterum in superius, & inferius; illud
A in

(a) Ibidem.

(b) Tentamen Genealogico Chronologicum Excellentissimi, & Illustrissimi Comitum Rudolphi Coronini de Cronberg.

Personalna sestava Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici:

Vodja Raziskovalne postaje: dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik v pokoju –
Zgodovinski inštitut Milka Kosa;

Asistentka z magisterijem: mag. Danila Zuljan Kumar – Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša;

Mlade raziskovalke-asistentke: Jasna Fakin – Filozofski inštitut, Katja Jerman –
Inštitut za slovensko narodopisje, Špela Ledinek Lozej – Inštitut za slovensko
narodopisje, Neva Makuc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa;

Zunanja sodelavka: Petra Kolenc, univ. dipl. bibliotekarka in študentka
zgodovine.

To **Izvestje** novogoriške Raziskovalne postaje ZRC SAZU ni obračun dela ob izteku koledarskega leta. Raziskovalna postaja je sicer nastajala od začetka leta 2004, toda s polnim delovanjem je pričela jeseni, tudi z javno predstavitvijo svojega sedeža na Delpinovi ulici v Novi Gorici. **Izvestje** je zato pravzaprav le božična in novoletna voščilnica, ki jo namenjamo inštitutom ZRC SAZU, ustanovam ter posameznikom, s katerimi sodelujemo. Objavljeni prispevki kažejo na vsebinsko naravnost Raziskovalne postaje, zlasti pa na posebnost prostora, v katerem deluje.

*Mi smo štiri,
Ko pastirji;
Kar imamo,
Vse prodamo,
Da za ofer damo;
Ti daj suknjo, jaz dam plajš,
Da bo Ježuš naš tovarš!*

*Kolednica je bila zapisana v Volčah na Tolminskem in objavljena v goriškem tedniku
Domovina (8. 1. 1869).*

*Vsem, ki ste segli ali pa še boste segli po našem Izvestju, želimo blag božič
in kar najbolj uspešno novo leto!*

Branko Marušič

RAZISKOVALNA POSTAJA ZNANSTVENORAZISKOVALNEGA CENTRA SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI V NOVI GORICI

O začetkih znanstvenega delovanja na Goriškem

Goriška je kot zgodovinsko ozemlje vstopala v svet raziskovalne dejavnosti po zaslugi posameznikov tako slovenskega kot italijanskega rodu (M. Bavčer, P. Mattioli, A. Muznik, R. Coronini itd.) že od 16. stoletja dalje. Začetek visokega šolstva – ta stopnja šolanja je posredno in neposredno povezana z znanstvenim delovanjem – pa označuje leto 1818, ko je v Gorici pričelo delovati leta 1814 ustanovljeno centralno bogoslovno semenišče za študente, ki so prihajali iz goriški metropolitiji podrejenih škofij. To je bila tedaj in vse do konca prve svetovne vojne edina visoka šola v Avstrijskem Primorju (Trst, Istra, Goriško-Gradiška). V drugi polovici 19. stoletja (Karl Czörnig l. 1867) so se pojavljali predlogi za ustanovitev univerze v Gorici, postala naj bi neko »novo središče nemške znanosti«.

V začetku leta 1869 je pričel v Gorici delovati inštitut za svilorejo, prvi kmetijski raziskovalni inštitut na Slovenskem. Ta inštitut je podoben kot centralno bogoslovno semenišče deloval v duhu deželnega, nadškofijskega in državnega kozmopolitstva, ki je svojo moč in nemoč pokazal v goriških razmerah, kjer je srečevanje slovenskega in italijanskega političnega gibanja ustvarjalo posebnost razmer. Vse do razpada avstrijske monarhije (1918) niso Slovenci uspeli priti do lastnih raziskovalnih ustanov, pač pa je na področju družboslovja in humanistike delo slonelo na prizadevanju posameznikov, ki so živeli in službovali v Gorici. Omeniti je potrebno vsaj prirodoslovca Frana Erjavca, zgodovinarja Franca Kosa (v Gorici je nastajalo njegovo temeljno *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*) in jezikoslovca Stanislava Škrabca ter seveda nekatere druge raziskovalce (jezikoslovec Ivan Koštial, pravnik Vladimir Knaflič in Henrik Tuma, fizik Jakob Čebular, pravnik in zgodovinar Bogumil Vošnjak itd.). Italijani so malo pred prvo svetovno vojno izdajali domoznansko revijo *Forum Julii*. Znanstvene publikacije pa so bila tudi letna poročila goriške državne gimnazije in realke, prinašala so strokovne razprave profesorjev, ki so učili na obeh zavodih. Med slovenskimi učitelji teh dveh srednješolskih ustanov pa tudi učiteljišča v Gorici so bili mnogi ugledni kulturni delavci in znanstveniki (literarna zgodovinarja Janko Pajk in Fran Levec, zgodovinar Franjo Šuklje, fizik Jakob Čebular in drugi), tudi kasnejši profesorji univerze v Ljubljani (psiholog Karel Ozvald, klasični filolog Anton Sovrè). Tudi iz vrst dijakov goriških srednjih šol so prihajali pomembni znanstveniki in univerzitetni učitelji (botanik Franc Krašan, zgodovinar Simon Rutar, gradbenik Mihael Štrukelj, jezikoslovec Karel Štrekelj, literarni zgodovinar Avgust Žigon, ekonomist Milko Brezigar, pravnik Bogumil Vošnjak, fizik Julij Nardin, zgodovinar in pravnik Ivan Slokar, zgodovinar Milko Kos in drugi), ki pa so živeli in delovali izven rodnih krajev.

Zametki raziskovalnega dela od leta 1947 dalje

Če je italijanska stran mogla uresničevati svojo opredeljenost tudi na področju visokega šolstva (tržaška univerza) in znanosti po razpadu Avstro-Ogrske (1918), so se Slovenci na Goriškem podali na taka pota šele potem, ko je bil z mirovno pogodbo leta 1947 večji del zgodovinske dežele Goriške priključen k Jugoslaviji oziroma Ljudski republiki Sloveniji. Vendar je primerno dodati, da so nekateri slovenski znanstveniki skušali delovati na Goriškem tudi v času med obema vojnama 20. stoletja (Miroslav Premrou in

Rudolf Klinec kot zgodovinarja, Josip Nemeč kot jezikoslovec) in da se je raziskovalno delo v Gorici, zlasti na področju domoznanstva, nadaljevalo tudi po drugi svetovni vojni pa tudi po razdelitvi Goriške z državno mejo med Italijo in Jugoslavijo (1947). Pomembna je bila in je še vedno dejavnost Goriške Mohorjeve družbe z nekaterimi izdajami (*Primorski slovenski biografski leksikon*, knjižne objave Rudolfa Klinca, knjižna zbirka *Naše korenine*) in goriške podružnice Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) iz Trsta (objave, terensko raziskovalno delo itd.). Pomembne naloge pa so opravili tudi posamezniki (na primer Lojzka Bratuž kot literarna zgodovinarica, Darko Bratina kot sociolog, Marko Waltritsch kot zgodovinar, Aldo Rupel na več raziskovalnih področjih).

Izguba deželnega središča je matičnim goriškim Slovencem zaradi narodnostne občutljivosti narekovala izgradnjo novega središča, v katerem naj bi imelo svoje mesto tudi strokovno in raziskovalno delo, predvsem na področju družbenih in humanističnih ved. Ob prvi obletnici priključitve predelov zahodne Slovenije k Jugoslaviji (Sloveniji) in le par mesecev potem, ko je bil položen temeljni kamen za novo mesto Novo Gorico, so se tu zbrali na svoje petem zborovanju slovenski zgodovinarji (8.–9. 10. 1948) in izpovedali željo, da se v Novi Gorici ustanovita študijska knjižnica in muzej z arhivom. Ta želja je bila tesno uglasena tudi z zavzetostjo lokalnih oblasti in zainteresirane javnosti. Predlagani ustanovi sta od leta 1949 (knjižnica) in leta 1952 (muzej in arhiv) opravljali tudi raziskovalne naloge ob istočasnem delovanju muzejev in knjižnic v Idriji, Sežani in Tolminu, če se omejimo le na območje goriške zgodovinske dežele.

Kasneje so se poskusi organiziranega znanstvenoraziskovalnega dela s področja družboslovja na Goriškem razširili predvsem na kmetijstvo in veterino (Kmetijski in veterinarski zavod v Novi Gorici), nato na industrijsko proizvodnjo (tovarna cementa v Anhovem, tovarna pohištva Meblo) in v zdravstvo (Bolnišnica v Šempetru pri Gorici, Higijenski zavod na Pristavi). V sedemdesetih letih (20. stoletja) so v Novi Gorici nekatere osrednje slovenske višje in visokošolske ustanove (Ljubljana, Maribor) izvajale nekaj študijskih programov.

Novogoriška Raziskovalna enota Zgodovinskega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU)

Že konec šestdesetih letih 20. stoletja so se pojavljale pobude, da bi Novi Gorici, ki je bila takrat le še občinsko središče, a neformalni center tako imenovane severnoprimorske regije, dobili podružnice Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani in enega od inštitutov Slovenske akademije znanosti in umetnosti, predvsem zgodovinskega. Take zamisli so zrasle predvsem iz spoznanja o posebnostih goriškega prostora, med njimi je najbolj izstopala romansko-slovenska zahodna meja z vsemi pozitivnimi in negativnimi ter mnogostranimi učinki. Med slednje je sodil in še vedno sodi italijanski pritisk (politični in gospodarski) na jezikovno mejo in preko nje. Poleg tega pa bi bližina arhivskih nahajališč in knjižnic (Trst, Videm, Gorica, Čedad) olajšala raziskovalno delo. Žal se ob koncu šestdesetih let ni uresničila zamisel o sociološkem inštitutu v Novi Gorici, dobil je le prve pogonjke (delovanje Jožeta Šušmelja in Marjana Tavčarja). Iz sedemdesetih let so prizadevanja, da bi v hiši Franceta Bevka v Rožni Dolini nastal center za literarnozgodovinske raziskave. Kasneje, v devetdesetih letih, je ob prvem simpoziju, posvečenem jezikoslovcu p. Stanislavu Škrabcu, zrasla zamisel, da bi v Novi Gorici ustanovili študijsko središče, ki bi omogočalo razvoj slovenističnih strok.

Prizadevanja, da bi Goriški muzej razširil svojo dejavnost tudi na področje znanstvenoraziskovalnega dela (zgodovina Primorske v 19. in 20. stoletju), niso bila uspešna. Prvega julija 1987 je Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri

Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU odprl v Novi Gorici svojo raziskovalno enoto, ki sta ji bila zaradi volje dedičev pridružena knjižnica in arhiv dr. Henrika Tume, slovenskega politika, publicista in planinca. V raziskovalni enoti je ves čas deloval le en raziskovalec. Svoje delo je opravljal in še opravlja v okviru raziskovalnih nalog Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU, poleg tega pa mu je okolje narekovalo nekaj posebnih nalog. Med temi je predvsem dejavnost skupnosti Slovencev v Italiji in domoznansko raziskovalno delo pri Italijanih na Goriškem ter v furlanskem prostoru. Poleg goriške podružnice tržaškega SLORI-ja, ki ima kot edini na slovenski strani predvsem raziskovalne namene, je potrebno pri Italijanih omeniti predvsem Inštitut za versko in družbeno zgodovino (Istituto pe la storia sociale e religiosa), Inštitut za srednjeevropska srečanja (Istituto per incontri culturali mitteleuropei) in Inštitut za mednarodno sociologijo (Istituto di sociologia internazionale), na visokošolskem področju pa goriški podružnici tržaške in videmske univerze. Z vsemi navedenimi ustanovami je Raziskovalna enota Zgodovinskega inštituta ZRC SAZU imela delovne stike in jih ima še danes kot sestavni del Raziskovalne postaje ZRC SAZU.

Raziskovalna postaja ZRC SAZU v Novi Gorici

Znanstvenoraziskovalni center SAZU je mreža samostojnih raziskovalnih skupin, ustanovila ga je Slovenska akademija znanosti in umetnosti 19. novembra 1981. V letu 1994 je ZRC SAZU dobil pravice in dolžnosti javnega raziskovalnega zavoda. Ima 17 inštitutov ter lastno založbo. V njegovem dosedanjem delu je ustanovitev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici novost, a je hkrati rezultat prizadevanj, da bi Raziskovalni center območje svojega dela po preudarku razširil tudi na nekatera večja slovenska središča; pri tem moramo omeniti dejavnost raziskovalnega središča ZRC SAZU pri slovenski manjšini v Avstraliji (historični arhiv za Slovence v Avstraliji v državi New South Wales). V zahodnoslovenskem prostoru delujeta tako še Inštitut za raziskovanje krasa v Postojni in raziskovalna enota Inštituta za biologijo ZRC SAZU v Tolminu.

Zaradi svoje lege je Nova Gorica najbolj primeren kraj za raziskovanje preteklosti, poleg tega pa tudi zahodnoslovenskih govorov ter narodopisja zahodnih Slovencev. Tako je od začetka leta 2004 začela nastajati v Novi Gorici Raziskovalna postaja ZRC SAZU, tudi v tesni povezavi z dodiplomskim študijem slovenistike na novogoriški Politehniku (ta študij je začel s šolskim letom 2004–2005) ter podiplomskim študijem kultur in idej (interkulture študije). V Raziskovalni postaji, ki ima svoj sedež na Delpinovi ulici 12 v Novi Gorici, delujejo jezikoslovka mag. Danila Zuljan Kumar, mlade raziskovalke Špela Ledinek Lozej (etnologija), Jasna Fakin (zgodovina – etnologija), Katja Jerman (etnologija) in Neva Makuc (zgodovina); v drugi polovici leta 2004 popisuje knjižnico dr. Henrika Tume diplomirana bibliotekarka in študentka zgodovine Petra Kolenc. Raziskovalno postajo vodi dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik ZRC SAZU v pokoju. Vsi navedeni v svojem raziskovalnem delu sledijo programu Zgodovinskega inštituta, Inštituta za slovenski jezik in Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU s posebnim poudarkom na domoznanskem raziskovanju Goriške in sosednjih slovenskih ozemelj (Beneška Slovenija, Rezija, Kanalska dolina), pri čemer ni državna meja nobena ločnica.

Navedeni raziskovalci delujejo v skladu z nalogami, ki jih ima v svojem programu dela vsak od inštitutov ZRC SAZU. Zgodovinski inštitut je deloval in še deluje v okviru nalog temeljne raziskovalne naloge *Slovenska zgodovina od 16. do 20. stoletja*. Široko zastavljena naloga obsega temeljne raziskave, objave, sodelovanje na strokovnih sestankih. Novogoriška raziskovalna enota je pri uresničevanju temeljne raziskovalne naloge prispevala več raziskav o problematiki slovenske zahodne meje v 19. in v začetkih 20. stoletja. Velik del raziskav je bil objavljen v domačem in tujem znanstvenem ter strokovnem tisku. Iz sodelovanja s strokovnimi ustanovami v Gorici (Istituto di storia sociale e religiosa) sta izšla dva zajetna zbornika, sodelovanje z Goriško Mohorjevo družbo

pa je prineslo objavo štirih edicij. Prav ti zadnji podatki dokazujejo prekomejno sodelovanje, ki je bilo zagotovo eden izmed pomembnih namenov ob nastanku Raziskovalne enote. V okviru temeljne raziskave *Slovenska zgodovina od 16. do 20. stoletja*, ki je sestavni del statutarno določenega dolgoročnega programa ZRC SAZU *Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda*, bo delo raziskovalne enote Zgodovinskega inštituta v okviru Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici potekalo tudi v bodoče. Osredinjeno bo na problem preteklosti zahodnoslovenskega prostora. Rezultati raziskav bodo obelodani v obliki objav v strokovnem tisku pa tudi kot monografije. Delo novogoriške raziskovalne enote Inštituta za slovenski jezik temelji in bo temeljilo na problemih dialektologije zahodnoslovenskega prostora, raziskovalna enota Inštituta za slovensko narodopisje pa usmerja svoje zanimanje na etnološke probleme obmejnega prostora tudi v okviru naloge *Dve Gorici – eno mesto? Konstrukcija urbanega*.

Ob opremi, ki spremlja vsako raziskovalno delo, ima Raziskovalna postaja knjižnico, ki šteje 4300 zvezkov, in arhiv s sto fascikli različnega pisnega gradiva. Ločeno pa upravlja knjižnico in arhiv dr. Henrika Tume. Pri zagotovitvi delovnih prostorov (170 m²) je Raziskovalni postaji veliko pripomogla Mestna občina Nova Gorica. V času od meseca marca do konca maja 2004 so bila opravljena obnovitvena in preureditvena dela. 10. septembra 2004 je bilo delo Raziskovalne postaje predstavljeno javnosti. Ker je ZRC SAZU eden izmed ustanoviteljev Politehnike, je tudi razvoj Raziskovalne postaje tesno povezan s širjenjem vsebinskega programa te novogoriške visokošolske ustanove.

Neva Makuc

GORIŠKI NADŠKOF FRANČIŠEK BORGIA SEDEJ IN ZGODOVINAR FRANC KOS V PISMIH IZ KOSOVE ZAPUŠČINE

Dan pred božičem leta 1853 se je v Selcah rodil Franc Kos – postal bo največji in najsystematičnejši znanstveni delavec v prvi generaciji slov. kritičnih in na univerzi strokovno izšolanih zgodovinarjev.¹ Leto kasneje, natančneje 10. oktobra 1854, se je v Cerknem na Goriškem, prav tako v kmečki družini, rodil Frančišek Borgia Sedej – postal bo deseti goriški nadškof in ilirski metropolit. Desetletja kasneje se bosta njuni življenjski poti srečali v "avstrijski Nici", kot so nekoč zaradi milega podnebja, ki je privabljal avstrijske bogataše, željne sonca in zdravja, radi imenovali Gorico.

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU hrani pet pisem, ki nam ponujajo skromen, a vsaj dokumentiran vpogled v odnose med Kosom in Sedejem. Podobno kot Sedej je tudi Kos, rojen sicer na Gorenjskem, velik del življenja preživel na Goriškem, natančneje med leti 1881 in 1887 ter ponovno od leta 1890 do izbruha prve svetovne vojne. Omenjena pisma so nastala v letih 1906, 1907 in 1914, torej v drugem obdobju Kosovega bivanja na goriških tleh. Tri pisma, poslana zaslužnemu zgodovinarju, je napisal lastnoročno nadškof, medtem ko je eno spisal njegov tajnik. Poleg teh je ohranjen tudi koncept Kosovega odgovora.

Iz leta 1906 so ohranjena tri pisma, ki pa žal ne morejo odgovoriti na vprašanje, kdaj sta Sedej in Kos stopila v stik ali si začela dopisovati. Sledi koncept pisma, s katerim je Kos odgovoril na vabilo, naj se 24. julija 1906 v goriški nadškofijski palači udeleži sestanka glede katoliškega shoda, kateri se je kasneje, med 26. in 28. avgustom istega leta, odvijal v Ljubljani.

Dne 25. julija 1906.

Velečastiti gospod !

Vaše pismo z dne 22. t. m.² sem dobil nekoliko pred svojim odhodom iz Gorice. Ker sem se kakor vsako leto z vso svojo družino odpravil iz Gorice v Selca na Gorenjskem, kjer ostanem poldrugi mesec, mi ni bilo mogoče včeraj se udeležiti posvetovanja v nadškofijski palači. Blagovolite tedaj oprostiti mojo odsotnost.

Z odličnim spoštovanjem

Vam

Vdani.

Sledi Sedejevo pismo, ki prikazuje Sedejevo zanimanje in skrb za cerkveno umetnost in zgodovino:

Velecenjeni gospod profesor!

Morda ste že čitali, da se je ustanovilo društvo za obranjenje oglejske bazilike.³ Denarja potrebujemo v prvi vrsti. Kot predsednik omenjenega društva bi rad poprosil tudi deželni odbor Kranjski, da nam kak denarni prispevek podeli z ozirom na to, da je bila Kranjska enkrat del oglejskega patrijarhata. Ker so Vam kot zgodovinarju zgodovinske razmere med patrijarhatom in Kranjsko bolj znane kot meni in drugim in ker je

¹ Enciklopedija Slovenije. 5. knj. str. 308.

² Vabilo na sestanek je 22. julija 1906 v nadškofovem imenu spisal Sedejev tajnik Josip Ličan (1874–1929).

³ Društvo je bilo na Sedejevo pobudo ustanovljeno 6. novembra 1906 v Gorici.

treba tudi med Slovenci vzbuditi neko zanimanje za starodavni Oglej, Vas lepo prosim, da bi spisali kak poljuden članek za naše časopise o onih točkah, ki Slovence posebno tičejo in zanimajo. Dobro bi bilo zvedeti, kdo je bil oni patrijarh Frederik II (1084-1085) s pridevkom „Slavus”. Tudi Češka, Moravska in Poljska so dale Ogleju patrijarhe. Moderni Slovenci, vtopljeni v politiko, o tem malo vedó. Ali bi ne bilo za Vas, g. profesor, hvaležno delo nekaj člankov o teh spisati? To bi našemu društvu bilo zelo v prid. Jaz nameravam z novim letom izdajati kot dodatek našemu Folium dioec. ecclesiasticum⁴ dokumente o ustanovitvi goriške nadškofije. Ne vem, če so vsi ali vsaj nekateri bili objavljeni. Meni se zdi, da ne. Vendar, da ne mlatim iste slame, bi Vas prosil, da bi mi s svojim znanjem in svetom v tem obziru pomagali. Zato Vas vabim, da bi me o priliki obiskali. Veseleč se Vašega prihoda, Vas prečastni gospod doktor, prijazno pozdravljam in belježim z odličnim spoštovanjem

Vam

velevdani

*† Fr. Borgia Sedej
nadškof*

V Gorici dne 18. decembra 1906.

Kos se je odzval nadškofovi prošnji, naj spiše kak članek, ki bi Slovincem približal zgodovino oglejskega patriarhata. Prav zahvala za članek, ki je bil leta 1907 objavljen v *Domu in svetu* pod naslovom *Oglej in ondotna bazilika*, je glavni namen sledečega Sedejevega pisma Kosu.

V Gorici 28/VII [19]07.

Velecenjeni gospod profesor!

Pozno se oglašam na Vaš izvrstni spis, poklonjen društvu za ohranitev oglejske bazilike. Najprej presrečna hvala in zahvala!

Pričakoval sem, da se vrnete v drugo; ko ste bili že enkrat pri meni, najbrž da vzamete seboj spis. Ali jaz sem ga takoj poslal uredništvu Slovencevemu, bolje rečeno g. dr. Evgeniju Lampetu,⁵ da ga ponatisne in poskerbi še separatne odtise, ktere bomo rabili za nabiranje darov v korist našemu društvu. Oprostite, da sem spis brez Vašega izrecnega dovoljenja oddal. Jaz sem si namen tega spisa tako tolmačil, kakor sva že prej govorila. G. dr. Lampe pa mi je odpisal, da spis priobči v Dom in Svet z ilustracijami. Tem bolje! Gotovo spada tak strokovnjaški spis bolj v „Dom in svet” kakor v Slovenca. Menim, da mi pritrдите. Zahvaljevaje se Vam, gospod doktor, še enkrat prav srčno in spoštljivo Vas prijazno pozdravljam in blagoslanjam

Vam velevdani

*† Francišek Borgia
nadškof.*

Sedej je s svojim delovanjem na čelu goriške nadškofije vplival na kulturni razvoj Goriške, saj – kot piše don Luigi Tavano – *la cultura costituiva per Sedej un patrimonio e strumento concepito e vissuto totalmente al servizio di una fede integrale e di una pastorale unitaria, delle quali il vescovo era garante.*⁶ Širok spekter njegovih interesov je segal od književnosti preko cerkvene glasbe in likovne umetnosti do zgodovine. Omeniti velja nadškofovo skrb za ohranitev dediščine, saj je na primer spodbujal obnovo v vojni poškodovanih cerkev, ustanovil škofijski muzej, v predmetnik teološkega študija vključil umetnostno zgodovino itd. Njegov

⁴ Glasilo goriške nadškofije, ki je s prvotnim imenom *Folium periodicum Archidioeceseos Goritiensis* izhajalo med leti 1875–1918.

⁵ Evgen Lampe (1874–1918), politik in književnik s psevdonomimom Evgenij, je od l.1900 urejal *Slovenca*.

⁶ Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 138. (Prevod: v Sedejevih očeh je kultura predstavljala premoženje in orodje, ki ga je razumel in doživljal popolnoma v službi integralne vere in celovitega dušnega pastirstva, katerih porok je škof.)

živ čut za zgodovino se je izrazil na primer v razpravah s področja bibličnih ved, v prispevku, ko še ni bil nadškof, v delu *Die Katholische Kirche* (Dunaj 1900), v že omenjenem zbiranju dokumentov, ki se nanašajo na nastanek goriške nadškofije itd.⁷ Luigi Tavano celo ugotavlja, da je prav Sedejevo delovanje pri raziskovanju krajevne zgodovine približalo nekatere sposobne osebnosti (npr. Stanka Staniča, že prej omenjenega Francesca Spessota ...).⁸ Spričo povedanega se zdijo nadškofovi stiki z enim izmed najvidnejših slovenskih zgodovinarjev – ki je zapustil naslednjim generacijam raziskovalcev slovenske zgodovine pomembno dediščino, monumentalno delo *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (Ljubljana 1902–1928) – skoraj samoumevni.

Tako z vidika cerkvene zgodovine kot umetnostnozgodovinske dediščine je nadškof posebno pozornost namenil Ogleju. V zadnjih dveh zgodaj citiranih pismih se omenja Društvo za ohranitev oglejske bazilike, katerega je Franc Kos v članku *Oglej in ondotna bazilika* predstavil takole: *V preteklem letu [1906] se je v Gorici ustanovilo društvo, katero ima namen, da bi ohranilo oglejsko baziliko in njene umotvore. Prvi predsednik tega društva je goriški nadškof, prevzvišeni dr. F. Sedej, drugi predsednik: deželni glavar goriški dr. Alojzij vitez Pajer, načelnik: ekscelencija Albin baron Teuffenbach, eden izmed odbornikov pa prej imenovani dr. Swoboda.*⁹ Društvo nabira denarne doneske od svojih članov in od drugih dobrotnikov, da bode lažje izvrševalo svoj namen.¹⁰ V podporo Sedejevim načrtom in željam je goriški profesor skušal vzbuditi med Slovenci zanimanje za problem oglejskih znamenitosti in je nadaljeval spis z naslednjimi besedami: *Od leta 811. pa do ustanovitve goriške nadškofije leta 1751. so bili oglejski patriarhi višji cerkveni pastirji skoraj vsem tistim Slovincem po Primorskem, Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, ki prebivajo južno od Drave. Po nekaterih straneh Primorskega in Kranjskega so imeli patriarhi nekaj časa kot deželni gospodje tudi posvetno oblast. Oglej z ondotno baziliko je bil mnogim Slovincem dolgo časa cerkveno središče, nekaterim pa tudi deželno glavno mesto. Oglejski patriarhi so dobivali s slovenske zemlje mnogo svojih dohodkov, katere so potem lahko uporabljali za postavljanje in popravljanje svoje bazilike, mnogo novcev so pa najbrže pobožni Slovenci sami darovali v ta namen. Zato se smemo tudi mi Slovenci zanimati za to prestaro stavbo.*¹¹

Glede samega društva velja omeniti, da je v naslednjih letih doseglo marsikateri uspeh, izmed katerih je najvidnejše gotovo odkritje mozaika iz časa škofa Teodorja. Povzročilo je namreč izjemno navdušenje, val raznih prispevkov ter ne nazadnje bistveno povečanje kulturnozgodovinskega pomena same oglejske bazilike.¹²

V prej omenjenemu Kosovemu članku so obrazloženi tudi nekateri zgodovinski podatki, po katerih je nadškof spraševal. Nekaj vrstic je Kos posvetil oglejskemu patriarhu Frideriku II. (1084–1085), ki je s svojim slovanskim izvorom vzbudil Sedejevo zanimanje.¹³

Sedejev interes za cerkveno zgodovino se kaže tudi v zamisli, da bi z letom 1907 kot dodatek k *Folium ecclesiasticum Archidioecesis goritiensis* izdali več knjig, v katerih bi bili zbrani takrat še neobjavljeni dokumenti, povezani z nastankom goriške nadškofije.¹⁴ Izšla je le prva knjiga z naslovom *Documenta historiam Archidioeceseos Goritiensis illustrantia* (Goritiae 1907). Dokumente so zbrali grof S. d'Attems-Petzenstein ter slovenska zgodovinarja Karel Capuder (1879–1960) in Josip Valentin Gruden (1869–1922).¹⁵ Načrtovani drugi dve knjigi

⁷ Marijan Kravos, *Bibliografija*, str. 295–304.

⁸ Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 148.

⁹ Heinrich Swoboda, profesor dunajskega vseučilišča in eden izmed avtorjev pomembnega dela *Der Dom von Aquileja* (Wien 1906).

¹⁰ Franc Kos, *Oglej in ondotna bazilika*, str. 411.

¹¹ Prav tam.

¹² Sergio Tavano, *I monumenti fra Aquileia e Gorizia*, str. 51–58, 64.

¹³ Franc Kos, *Oglej in ondotna bazilika*, str. 448

¹⁴ *Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritiensis*, 1906, št. 7, str. 114.

¹⁵ Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 148.

nista izšli, čeprav je, na primer, duhovnik Francesco Spessot (1890–1978) po Sedejevem naročilu zbiral dokumente v ta namen.¹⁶

Sedem let kasneje, leta 1914, je Sedej poslal Kosu naslednjo prošnjo, na katero pa žal ni najti Kosovega odgovora:

Velepoštovani gospod profesor!

Zaradi obhajanja praznika posvečenja cerkva moram zvedeti, kdaj je bila naša prvostolna cerkev posvečena. Nekteri pravijo, da se je ta praznik nekdaj obhajal III nedeljo po Veliki noči. Ker se Vi, g. profesor, pečate z goriško zgodovino in tozadevnimi akti, regesti, knjigami itd. Vas prosim, da bi blagovolili dognati, kdaj je bila goriška prvostolnica posvečena (dedicati v Ecclesiae Metropolitanae). O uspehu dotičnih preiskav blagovolite naznaniti meni ali kakemu kanoniku „velike cerkve”.

Z odličnim spoštovanjem

v.vdani

† Fr. B. Sedej
nadškof

V Gorici dne 10. III. 1914.

Pravkar citirano pismo predstavlja zadnje ohranjeno pismo v okviru korespondence med Sedejem in Kosom. Naslednje leto sta namreč oba zapustila Goriško, kamor se je kasneje vrnil le Sedej. Naslovni škof eginski — kakor je Sedej bil imenovan malo pred smrtjo, potem ko se je bil zaradi fašističnega pritiska prisiljen odpovedati nadškofovski službi — je umrl 1931 v Gorici. Franc Kos, ki je ljubezen do zgodovinskega raziskovanja prenesel na sina Milka Kosa (1892–1972), pa je preminil leta 1924 v Ljubljani.

Obravnavana pisma, žal ohranjena v skromnem številu, podajajo vpogled v odnose med dvema vidnima osebnostma goriške preteklosti, katerima je bilo skupno zanimanje za zgodovino. Iz Sedejevih pisem preko njegovih prošenj za svet in pomoč veje globoko spoštovanje do skrbnega in natančnega raziskovalca slovenske zgodovine. Iz Kosovih odzivov pa lahko prav tako sklepamo na spoštovanje in naklonjenost. V okviru najrazličnejših nadškofovih pobud na kulturnem področju se zdi sodelovanje s cenjenim zgodovinarjem skoraj samoumevno.

¹⁶ Sergio Tavano, *Francesco Spessot*. str. 8, 11. Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 148.

ARHIVSKI VIRI:

Pisma Franca Kosa v zapuščini Milka Kosa, ki jo hrani Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

ČASOPISNI VIRI:

Documenta historiam Archidioeceseos Goritiensis illustrantia, edita ab Ordinariatu Archiepiscopali Goritensi. (Appendix Foliae Ecclesiastici.) Tomus I. Goritiae 1907.

Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritensis. 1906, št. 7.

Franc KOS, Oglej in ondotna bazilika. *Dom in svet*, 20, 1907, str. 411–415, 445–448.

LITERATURA:

Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002.

Marija KRAVOS, Bibliografija. *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Rim: Slovenska teološka akademija, Celje: Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988, str. 295–304.

Tomaž PAVŠIČ, Francišek B. *Sedej, knez in nadškof goriški.* Nova Gorica: Branko, Ljubljana: Jutro, 2001.

Primorski slovenski biografski leksikon. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994.

Tomaž SIMČIČ, Sedejeva življenjska pot. *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Rim: Slovenska teološka akademija, Celje: Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988, str. 48–64.

Luigi TAVANO, Il "Folium" dell'Arcidiocesi (1875–1918). *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918). Goriška nadškofija od nastanka do konca habsburške monarhije (1751–1918). Die Erzdiözese von Görz von der Gründung bis zum Ende der Habsburger Monarchie (1751–1918).* Forum, Gorizia 2001, str. 467–471.

Luigi TAVANO, La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F B. Sedej. *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Rim: Slovenska teološka akademija, Celje: Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988, str. 135–158.

Sergio TAVANO, Francesco Spessot. *Studi goriziani*, 48, 1978, št. 2, str. 7–15.

Sergio TAVANO, *I monumenti fra Aquileia e Gorizia (1856–1918). La cura, gli studi e la fototeca del Seminario Teologico Centrale.* Udine: Istituto Pio Paschini, Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1998.

Branko Marušič

ITER ITALICUM DR. VLADIMIRJA LEVCA. OB STOLETNICI SMRTI

Dr. Vladimir Levec (1877–1904) je bil sin literarnega zgodovinarja, kritika in urednika Frana Levca. Za raziskovanje zgodovine se je odločil že v dobi odrasčanja. Arhiv graščine Smlednik na Gorenjskem je raziskoval kot štirinajstletnik; izsledke te raziskave je objavil leta 1896 in 1897 v devetem in desetem letniku revije *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, ko še ni dopolnil dvajseto leto starosti. Jeseni leta 1895 se je vpisal na pravno fakulteto univerze v Gradcu. Za doktorja prava je bil promoviran v Gradcu 21. marca 1901.

Bil je odličen študent in kmalu je vzbudil pozornost univerzitetnih učiteljev, zlasti Arnolda Luschina Ebengreutha, pravnega zgodovinarja. Uvedel ga je v študij pravne zgodovine in tako je Levec že leta 1898 objavil temeljno študijo o kranjskih deželnihih privilegijih. Poleg Luschina pa je na Levčevo znanstveno usmerjenost vplival tudi ravnatelj štajerskega deželne arhiva Josef Zahn, ki je mladega zgodovinarja opozoril na važnost italijanskih, zlasti furlanskih arhivov, kar je vnelo v »*Vladimiru Levcu tisto staro hrepenenje po solnčni Italiji, po delovanju v italijanskih arhivih, ki ga do tako prezgodnje smrti ni zapustilo*«. ¹ Zahnov pregleda listinskega gradiva iz arhivov v Furlaniji je postal po Levčevem mnenju »*za vsakega znanstvenika, ki ga vodi pot v imenovane arhive, pravi vademecum*«. ²

Med študijem prava pa je temeljito raziskoval predvsem pravno in kolonizacijsko zgodovino slovenskega ozemlja. Tako je srednjeveško podobo Dravskega polja med Mariborom in Ptujem objavil v dveh delih v *Pettauer Studien* v *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft* (1898 in 1899; tretji del je za tisk l. 1908 priredil prof. Luschin). Levec je bil glavni sodelavec pri Alfonsa Dopscha objavi zgornje- in spodnjeavstrijskih urbarjev iz 13. in 14. stoletja (1904).

Še pred promocijo je imel kot član inštituta za avstrijsko zgodovino na Dunaju (tu je v okviru inštituta od jeseni 1898 opravljal pripravljalni tečaj) možnost, da obišče rimske arhive, a se je odločil za obisk Furlanije. Leta 1900 je namreč zasnoval veliko delo o furlanskem parlamentu. Z državno štipendijo je med počitnicami v letih 1900–1902 obiskal državni arhiv v Benetkah, arhive v Vidmu (nadškofijski, kapiteljski, notarski in mestni arhiv, arhiv grofa Thurna ter privatne zbirke prof. A. Wolfa in P.S. Leichta), farni arhiv v Špetru ter farna in mestna arhiva v Guminu (Gemoni) in Čedadu. Med temi obiski se je srečal s furlanskimi domoznanci, kot so bili Valentin Baldisco iz Gumina, Federico Barnaba (vodja notarskega arhiva v Vidmu), zgodovinar Pier Silverio Leicht, Giacomo Marcazzi (arhivar kapitlja v Vidmu), zemljepisec in špetrski župan Francesco Musoni, Niccolo Pajani (nadškofijski knjižničar v Vidmu), prof. Ruggero della Torre iz Čedada, beneški Slovenec in videmski semeniški profesor Ivano Trinko, domoznanec Alessandro Wolf iz Vidma in grof Alvise Zorzi (ravnatelj muzeja v Čedadu). Srečanje z bibliotekarjem videmske mestne knjižnice Pier Silverijem Leichtom (1874–1956) pa se je razvilo v resnično prijateljstvo. Levec je med svojim *iter italicum* obiskal tudi arhive v Gorici. Še leta 1901 je očetu sporočal: »*Raje bi šel v Italijo kot v Berlin*«. ³

Levec ni bil prvi Slovenec, ki je raziskoval furlanske arhive. Med prvimi je bil duhovnik in zgodovinar Janez Parapat, ki je leta 1874 opozarjal na pomembnost gradiva v članku *Furlanski arhivi in slovenska zgodovina*, ⁴ istega leta je bil prvič v Beneški Sloveniji tudi Simon

¹ Janko Polec, Dr. Vladimir Levec, *Slovan* 3/1904–1905, 78.

² Vladimir Levec, Iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 13/1903, 1.

³ Pismo z dne 24. 5. 1901 v Narodni in univerzitetni knjižnici, rokopisni oddelek (poslej NUK, rkp. oddelek), Ms 1409.

⁴ Branko Marušič, Slovensko-furlanski kulturni stiki. *Jadranski koledar* 1986, 33–36; Isti, *Z zahodnega roba*. Nova Gorica 1995, 129–133.

Rutar.⁵ Sledil jima je zgodovinar Anton Koblar, furlanske arhive pa je obiskal tudi Josip Gruden.

O svojem potovanju je Vladimir s pismi obveščal očeta Frana Levca. Ohranjena so štiri pisma (11. 10. 1900, 2. 9. 1901, 16. 9. 1901, 20. 8. 1902) in ena dopisnica (7. 9. 1902).⁶ 11. septembra 1900 se je Vladimir Levec oglasil očetu iz Gorice: »Dopoldne sem zdaj veliko delal v muzeju, ki je v naravnost čudovitem neredu [...]«.

V poznem poletju leta 1901 se je Vladimir Levec očetu javil iz Vidma. V pismu 2. septembra 1901 mu je poročal, da je srečno prispel v Videm: »Tako drugi dan sem začel delo v knjižnici in tako se je začela vsakdanja, ne ravno posebno prijetna tlaka od 9h – 12h. Obedujem z dr. Johnom, ki vsled svoje nemške ošabnosti tudi ni ravno najsimpatičnejša družba, kakor lani v Birrerii Puntigam in večerjam tudi tam.

Včeraj sem bil v Gemoni in sem tam malo delal v arhivu; to pa, ker so bile snoči občinske volitve v Vidmu in upitje še zvečer, ko sem se vrnil skoro neznosno.

Tudi vreme je še precej prijetno. Danes je prvi vroči dan, a niti ta ne posebno hud, da se kljub temu lahko dela.

Vobče pa moram reči, da mi letos Italija veliko manj ugaja nego lani in da sem se preteklo leto dosti bolje počutil tukaj, nego letos. Nekaj je na tem pač kriv moj 'ljubeznivi' kolega, ki nad vsako stvarjo zabavlja in s svojim zabavljanjem mene disgustira. Vraga vedi, zakaj so ti Nemci tako nestrpni ljudje; če jim ni nič prav zakaj ne ostanejo rajši doma za pečjo in ne zlezejo materi pod kijkljo.

Tako bi bil takorekoč pri koncu s svojim pripovedovanjem, ker drugega novega ni ničesar poročati: Trinka ni tukaj; zdaj je doma na počitnicah; kadar se vrne, ga že obiščem in mu izročim tvoje pozdrave [...]«.

Očetu Franu Levcu je ponovno pisal iz Vidma 16. septembra 1901: »Od danes zjutraj dalje sem sam, popolnoma sam v Italiji, ker je moj kolega odpotoval naprej proti jugu. Ne morem reči, da sem se težko ločil od njega in ne verjamem, da bi ga mnogo pogrešal. Pa naposled imel sem vsaj nekaj, če tudi ne prijetne družbe. Toda vse to me ne ženira mnogo, in če bi bilo vreme malo lepše in bi se videl namesto blatnih luž še košček plavega neba, bi bil gotovo danes prav dobre volje. Tako pa se jezim na svojo usodo, ki mi je od težkega trenutka, ko sem prestopil italijansko mejo, le enkrat privoščila lep in jasen dan, sicer pa resno usipala name potoke dežja ter mene in druge ljudi prisilila do tega, da se v solčni Italiji sotto quel ciel sereno zavijamo v haveloke in skoro trepečemo zvečer mraza. Poveri noi! Najbolje bi bilo, da bi bila knjižnica odprta do 9h zvečer in bi mogel človek ves dan živeti med starimi oglejskimi očaki in njihovimi listinami, ker sicer v tem vremenu ne moreš uiti nikamor.

Zadnjič enkrat sem bil v Čedadu popoldne in sem se zvečer hotel vrniti. Sedeli smo v gostilni in pili videmsko brozgo alia birra Dormisch ter se pogovarjali o izletih v čedadsko okolico. Kar pravi dr. Leicht: '(Zur Madonna del Monte können wir noch heute geben!' Ben, 1/2 7h je bilo, prebredli smo Nadižo, prižgali svetilnico in marširali v Beneško Slovenijo na božjo pot. Videli nismo ničesar, ker je bila grozna tema. Ob 1/4 10h smo bili že gori, jaz sem s slovenskim upitjem krčmarico spravil iz postelje, da nam je pripravila malo večerje in dala malo vina, potem, pa smo v trdi noči hoteli nazaj v Čedad, a ker je bilo le pretemno smo prenočili na gori in zjutraj v dežju šli nazaj v Čedad in s prvim vlakom v Videm. To je pravzaprav en 'Husarenstückel', a izprehodili smo se le vsi trije in to zadostuje.«

Poleti leta 1902 je bil ponovno v Vidmu. Očetu je iz »Laškega Vidma« pisal 20. avgusta 1902: »Poslal sem ti sicer že razglednico ter ti naznanil svoj srečni prihod v Italijo, vendar ti pišem, da ne boš predolgo brez poročila. Odpeljal sem se zjutraj iz Podnarta, potem se v Trbižu par ur dolgočasil, odkoder sem ob 1h 15 m odrinil na italijansko mejo, kjer sem, ker sem se vozil s poštnim vlakom, moral prekvartirari v krasne 'laške vagone'. Ob 1/4 na 6h sem bil truden in izmučen v Vidmu; peljal sem se

⁵ Simon Rutar, *Dnevnik (1869–1874)*. Trst–Nova Gorica 1972, 170–171.

⁶ NUK, rkp. oddelek hrani pod signaturo MS 1409/5 in 1409/6 skupaj 167 pisem in dopisnic Vladimirja Levca očetu Franu Levcu. Sicer se Vladimirja Levca pisma drugim naslovnikom ter obratno skupaj z ostalino, nahajajo pod drugim signaturami (Ms 782, 812, 814, 895, 1060, 1119, 1409, 1417, 1426, 1429 1500). Pisma Frana Levca sinu pa so bila objavljena v France Bernik, *Pisma Frana Levca (3, Ljubljana 1973, 105 – 121, 322–344)*.

naravnost v Birrerio Puntigam; poslal takoj na svoje lansko stanovanje (Via Posta 14 II. piano) vprašati, če je soba prosta in v resnici je bila. Eno uro po dohodu v Videm so bile že vse moje stvari v redu. Plačam pa za 14 dni 10 lir, kaj je pravzaprav prav malo, ker je soba za laške razmere čedna in prostorna. Zvečer sem šel že ob 9h spat in sem, ker sem bil truden, dobro spal.

Danes zjutraj sem bil v knjižnici, kjer sem pa našel čisto druge razmere. Dr. Leicht je pustil svojo službo in sreča je le, da poznam vedno pijanega sottobibliotecario Missio. Pa vrhutega je knjižnica le do 1. sept. odprta; uradne ure pa od 8h – 2h, vse novotarije demokratičnega mestnega sveta. Le dobro, da sem tako zgodaj prišel!

Ravnokar sem hotel k Trinku, pa je bolan in me danes ni mogel sprejeti. Pogledam jutri ali pojutrišnjem zopet k njemu, zlasti, da mi dá za kapiteljski in nadškofjski arhiv priporočila. [...]

Sploh pa naj hudič vzame Italijo. Za 2 – 3 dni je že nekaj, za 6 tednov je pa satanska pokora! [...]

Iz leta 1902 je ohranjena še dopisnica (7. 9. 1902), ki jo je poslal očetu, ko je preživljal počitnice v Podnartu na Gorenjskem: »Oprosti, da šele danes in še to le malo odgovarjam. Imam mnogo dela (9 ur delam skoro vedno) in najbrž, če bočem biti gotov, še v Benetke ne bom mogel iti. Zdaj delam dopoldne v notarskem, popoldne v kapiteljskem arhivu in bom morda do 16. t. m. moral ostati tukaj, potem pojdem naravnost v Čedad (in Gemono) ter če mi naposled ostane kaj časa v Benetke. Rad bi bil 25. ali 26. že doma, ker moram 29. že zopet oditi proti Dunaju. S časom mi jako prede, toda v Furlaniji bočem zagotoviti vse, v Benetke že še pridem! V četrtek sem bil pri grofih Thurn v Ziraccu (1 uro od Vidma proti Čedadu z vozom) ves dan, kjer sem za arhiv.[arja] Jakscha kolacioniral l listino in zase prepisal eno. Sprejeli so me zelo prijazno. Prof. Lsch..u [Luschinu] ne bo pogodu, da ne grem dalje, toda ne morem pomagati. Večno se ne morem klatiti po teh gnezdih, corpo di Bacco. Ali greste 10. sept. vsi v Ljubljano? Pozdravljam prav pristrčno vse domače, pa tudi ostale podbreške znanke. Don Trinko je včeraj odšel domov in mi naročil pozdrave zate ter mi izročil svoj članek o Prešernu! Evviva!«⁷

S tem se Levčevo dopisovanje z očetom končuje. Po besedah dr. Janka Polca je Levec zbral veliko gradiva in »ako bi mu bilo usojeno, kakor je nameraval, iti še enkrat v Italijo, kjer je bil Vladimir Levec tako silno rad, kjer mu je vse tako ugajalo in odkoder je prišel vedno kakor prerojen in bi ondi svoje gradivo še dopolnil, bi nam bil spričo svoje nadarjenosti in železne pridnosti ustvaril delo, ki bi bilo za našo zgodovino temeljne važnosti.«⁸ Levčeva pisma govore drugače o njegovem odnosu do Italije. Toda, ko se je leta 1902 odpravljal v Italijo, je zapisal »addio povero mondo austriaco.«⁹ Očitno pa je tudi svojo raziskavo o zgodovini furlanskega parlamenta morda opustil potem, ko je ugotovil, da to problematiko proučuje tudi njegov italijanski sovrstnik, tri leta starejši in že omenjeni Pier Silverio Leicht. Ta je svojo razpravo o furlanskem parlamentu objavil leta 1903 v aktih videmske akademije.¹⁰ Pač pa je del v Furlaniji zbranega gradiva Levec objavil leta 1903 v prikazu Iz furlanskih arhivov, objavil je dvajset dokumentov iz državnega muzeja v »nekdaj tako ponosnem, sedaj pa precej zapuščenem Čedadu.«¹¹ Objavljeno gradivo je iz zbirke listin družine Bojani iz Čedada, nanaša se pa na Šmartin pri Kranju ter na Pilštajn. Objavo je opremil tudi s kratkim prikazom gradiva, ki ga arhiv vsebuje. Posebej je opozoril na odkritje dveh konceptnih knjig kancelarjev oglejskih patriarhov, nanju je Levca opozoril leta 1901 Pier Silverio Leicht, takrat knjižničar videmske mestne knjižnice. Levec ga označuje kot »moj velečenjeni prijatelj!«¹²

Pomladi leta 1903 se je Levec na opozorilo prof. Luschina prijavil na mesto profesorja nemškega prava na univerzi v švicarskem Freiburgu. 7. avgusta 1903 je postal izreden profesor in novo službo je nastopil 1. oktobra, predavati pa je začel 4. novembra 1903. Leta 1903 ni potoval v Italijo, ker se je pripravljal na univerzitetno kariero, poleg tega je

⁷ Istega dne je Vladimir Levec iz Vidma pisal dr. Ivanu Prijatelju in mu omenil, da bi Ivan Trinko želel prevesti v italijanščino novelo Antona Čehova Črni menih. V Trinkovem imenu ga je prosil za izvirno besedilo te novele (NUK, rkp. oddelek, Ms 895).

⁸ Janko Polec, N.o. m., 107.

⁹ V pismu očetu 18. 7. 1902 (NUK, rkp. oddelek, Ms 1409).

¹⁰ Il parlamento della patria del Friuli. V: Atti dell' Accademia di Udine, 1903–1904, ser. 3, vol. 10–11.

¹¹ Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 13/1903, 1–39

¹² Prav tam, 8.

dokončeval delo na nekaterih že začetih nalogah. V začetku leta 1903 je obolel, avgusta meseca, ko je nekoliko okreval, se je vrnil v Ljubljano, kjer je umrl 7. oktobra 1904 v osemindvajsetem letu starosti. Smrt je bila posledica vnetja slepega črevesa, očitno pa je svoje prispevala tudi izčrpanost zaradi intenzivnega raziskovalnega delovanja.

Med svojim *iter italicum* se je seznanil s Pier Silverijem Leichtom, ki je bil ob prvem Levčevem obisku v Vidmu knjižničar mestne knjižnice, potem pa postal najprej privatni docent univerze v Padovi. O njunih stikih ni ohranjeno nobeno korespondenčno gradivo (Levec je obvladal italijanski jezik, Leicht pa nemščino). Levec ga je – tako smo že spoznali – imenoval za svojega prijatelja. Podobno je storil tudi Leicht v sožalnem pismu, ki ga je poslal Levčevemu očetu 11. oktobra 1904 iz Čedad, ko piše, da je bil Levec eden njegovih najboljših prijateljev. Leicht je med drugim tudi zapisal: *»Die Nachricht die ich erst gestern bekommen habe, hat mich sehr schmerzhaft betrübt, weil der seelige Vladimir einer meiner besten Freunde war, und schon lange in Udine halten wir zusammen Studien und wissenschaftlichen Untersuchungen ausgeführt. Damals könnte ich Seine grosse wissenschaftliche Kultur und werthvolle Gefälligkeit anerkennen. Jetzt kann ich leider nicht an dieser Zeit mich erinnern ohne traurig zu denken wie so viele Hoffnungen ausgegangen sind!«*

Leicht je v pismu omenil, da se bo pokojnega Vladimirja Levca spomnil na sestanku videmske akademije (Accademia di Udine). Zato je Frana Levca prosil, da bi mu poslal seznam sinovih objav.

Svoje zagotovilo, da se bo prijatelja Levca spomnil, je Leicht uresničil 10. januarja 1905 na sestanku videmske akademije, ko se je v govoru spomnil svojega *»dragega in nepozabnega prijatelja«*. Govor je nato objavil ob prvi obletnici Levčeve smrti; pri tem je navedel napačen datum, 15. oktober, prav tako je napačno napisal letnico rojstva (1875). Med drugim je Leicht govoril njunem študiju zgodovine furlanskega parlamenta: *»Io lavoravo già da qualche tempo sullo stesso tema: eppure questo fatto non pose alla nostra intimità alcun ostacolo; lavorammo, l'uno accanto all'altro in molti archivi e biblioteche alla ricerca degli stessi documenti senza che mai nulla sorgesse ad oscurare il vincolo d'amicizia che s'era formato tra di noi. Anzi, affinché nei lavori che s'andavano elaborando, la priorità dell'uno e dell'altro non ci posse nuocere, s'era convenuto di farli stampare nello stesso tempo.«*¹³ Toda Levec je postal profesor univerze v Freiburgu in svojega dela ni uspel dokončati. Tedaj je dal Leichtu polno svobodo, da svoje delo objavi. Pri tem ga je tudi vzpodbujal in ko je Leicht objavil svojo študijo, ga je v pismu pohvalil in dodal: *»che era sicuro di poter a suo tempo soltanto riempire qualche lacuna nelle mie ricerche e che non gli restava quasi nulla da contraddirmi«*.

Leicht je v svojem nekrologu izpovedal veliko iskrene prijateljske naklonjenosti do prezgodaj umrlega prijatelja. Preživel ga je za več kot pol stoletja. Kot zgodovinar je učil na nekaterih italijanskih univerzah in bil je tudi član italijanskega parlamenta (poslanec, senator).

Leta 2004 je poteklo sto let od rojstva pesnika Srečka Kosovela, ki je kljub svoji prezgodnji smrti ustvaril temeljna dela slovenske književnosti. Leta 2004 je minilo sto let od smrti Vladimirja Levca, prezgodaj umrlega slovenskega zgodovinarja, ki je v svojem kratkem življenju postavil nekaj temeljev za razvoj slovenskega zgodovinopisja. Sličnost življenjske in ustvarjalne poti zgodovinarja in pesnika je le eden od *»slučajev usode,«*¹⁴ kakršnih je bilo v družini Levčevih kar nekaj.

¹³ Memorie storiche cividalesi I/1905, 126–127.

¹⁴ Slučaji usode, Dan 2. 7. 1913, štev. 545; Branko Marušič, Primorski čas pretekli. Koper 1985, 343–363.

Petra Kolenc

**»DANES SI PA VSO NOČ ČITAL.«
NEKAJ BESED O LEPOSLOVJU V KNJIŽNICI DR. HENRIKA TUME**

»Treba bo narediti institut za obdelanje gradiva. To sedaj ni mogoče a zato mora ostati material skupaj, da se nič ne izgubi dokler ne utegnemo na delo. Biblioteka mora tudi ostati cela. Skoraj v vsaki knjigi so njegove (o. p. Tumove) opazke in podčrtki. A kdor bo hotel delo nadaljevati bo moral preštudirati celo biblioteko. Če bomo imeli pozneje sredstva lahko nastavimo strokovnjake. Le tako se življenjsko delo od papa ohrani« (Tuma, 1994, str. XII). Tako so se glasile besede Tumovega sina Jaroslava, ki jih je v pismu iz Prage leta 1935 pisal bratu Branimirju in se takoj po očetovi smrti zavzel za njegovo zapuščino in knjižnico.

Leta 1992 so potomci dr. Henrika Tume sklenili s Skupščino občine Nova Gorica in novogoriško raziskovalno enoto Zgodovinskega inštituta ZRC SAZU pogodbo, s katero so celotno Tumovo zapuščino skupaj s knjižnico prepustili v hranjenje Zgodovinskemu inštitutu ZRC SAZU Ljubljana. S prenosom Tumove zapuščine in knjižnice na Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Raziskovalno enoto v Novi Gorici, je bila uresničena želja Tumovega sina Branimirja, naj se gradivo preseli na Goriško kot dokaz povezave dr. Henrika Tume s tem prostorom (Tuma, 1994). Tumova zapuščina je tako postala ena pomembnejših raziskovalnih virov za zgodovino Slovencev v 19. in prvih tridesetih letih 20. stoletja. Vsestransko delovanje in kompleksno življenje dr. Henrika Tume, ki se zrcali v ohranjeni zapuščini, je tako spodbudilo številne zgodovinarje,¹ da so svojo raziskovalno energijo usmerili v to pomembno zapuščino.

S Tumovo knjižnico je nekoliko drugače. Kljub temu, da se ponaša s 3321 knjižnimi enotami, kolikor jih je dr. Henrik Tuma med leti 1894 in 1935 evidentiral v svojem *Registru* in je veljala do začetka prve svetovne vojne za eno najbogatejših privatnih zbirk Slovence, živečega v Gorici, vse do današnjega časa ni bila deležna strokovne obdelave, kakršno si zaradi številnih Tumovih pripomb v knjigah, ohranjenosti in pomembnosti hranjenega gradiva nedvomno zasluži. Povabilo Zgodovinskega inštituta Milka Kosa iz Nove Gorice, da se knjižnico strokovno uredi in popiše, je sredi leta 2004 obrodilo prve rezultate. Diplomsko delo *Henrik Tuma in njegova knjižnica s katalogom leposlovja* (Kolenc, 2004) prinaša poleg prereza slovenske knjižne ponudbe na prehodu 19. v 20. stoletje še bibliografski popis leposlovja, ki je v Tumovi knjižnici ohranjeno. Gre za 547 bibliografskih enot leposlovja domačih in tujih avtorjev, ki jih je dr. Henrik Tuma imel v svoji zbirki knjig. Leposlovje je večinoma bral v originalnih jezikih avtorjev, na kar kaže število ohranjenih del v 12 različnih jezikih.² Seveda je največ knjižnih enot (261) v slovenskem jeziku, kar kaže na Tumovo poglobljeno spremljanje in poznavanje domače knjižne produkcije. Do slovenskih literatov je dr. Henrik Tuma čutil posebno naklonjenost, saj se je zavedal odgovornosti in pomena, ki ga imajo njihova literarna dela za slovensko ljudstvo. Zato mu ni bilo vseeno, kako živijo in kakšen moralni zgled dajejo preprostim ljudem. Razkritje, da ima duhovnik in pesnik Simon Gregorčič otroka, je zato Tumovo moralno stališče pripeljalo do vrelišča: »Imel sem opravka na Gradišču in videl po vasi letati raztrganega mladeniča, očitno bejavca. Vprašal sem podžupana, ki me je spremljal, kako da puščajo letati po vasi umobolnega človeka. Pojasnil mi je: »To je nezakonski sin pesnika Simona Gregorčiča in ga nočemo internirati iz spoštovanja do pesnika.« (Tuma, 1997, str. 260) Kar pa v Tumovih očeh ni omajalo vrednosti Gregorčičevega pesništva, na kar opozarjajo štiri različne izdaje Gregorčičevih poezij, izšle

¹ Najpomembnejšim med njimi so dr. Dušan Kermavner, dr. Jože Pirjevec, dr. Branko Marušič.

² Poleg leposlovja v slovenščini, hrvaščini, ruščini, nemščini in italijanščini je na knjižnih policah Tumove knjižnice tudi zbirka češkega, poljskega in angleškega leposlovja. Nekaj del je v furlanskem, madžarskem, latinskem in grškem jeziku.

med leti 1888 in 1908, ki jih je Tuma imel v lastni knjižnici. Tudi številne druge avtorje je Tuma osebno poznal in jim celo predlagal naslove in vsebine še nenapisanih del. Tako je pisal zdravniku in pisatelju Alojzu Kraigherju 17. oktobra 1912, ko je ta nameraval začeti s pisanjem novega romana: »Posebno me veseli, da hočete literarno delati in prav težko pričakujem obečani *Vaš roman*, dasi *Vam odsvetujem naslov: Ljubežen in politika*. Ta naslov je po mojem mnenju strašno banalen in obenem zglada nekako šarlatansko kakor priporočilo za mlade, ženske in radovedne čitatelje. Izberite si raje kako lastno ime glavnega junaka ali pa tako skrivnostno kakor *Školjka*« (Tuma, 1994, str. 219). Pri Cankarju je šel še dlje, motil ga je ritem stavkov, ki ga je zasledil v enem izmed njegovih besedil. Ivanu Cankarju je v pismu dne 10. aprila 1918 takole svetoval: »... In vendar *Vas kritiziram*. Kako je lep *Vaš ritem in glasba Vašega jezika*, tako nimate vedno prav. Na strani 91 pišete: »Smrt se bo čudila, kedar pride ponj, ter prišla bo po okostnih brez duše.« Ali ni lepša glasba in ritem: »Smrt se čudi, ko pride ponj, ker pride po okostnik brez duše.« Ali pa na strani 150 zamenite besedo obraz s pravilno lice in dobite lepši ritem in lepšo glasbo ...« (Tuma, 1994, str. 35). Tuma je Cankarja cenil kot pisatelja, o čemer priča poznavanje njegovih del in kar 30 knjižnih naslovov, Cankarjevih del oz. kolikor jih je pri Schwentnerju do leta 1913 izšlo. Tuma je Cankarja večkrat finančno podprl, kmalu pa je skušal vplivati na njegov nedostojni način življenja, na kar je pisatelja opozoril v pismu dne 1. marca 1913: »Bili ste z menoj na počitnicah ter imel sem priliko upogleda v vaše usakdanje življenje. Vplivali ste prav bridko name, ker sem konstatiral, da živite življenje dijaka brez dela. Isto posedanje in popivanje po krčmah, isto premlavanje dovtipov in šal, pravi suženj usakdanjih navad brez cilja. Zato sem *Vam odkritosrčno svetoval*, da se odtrgate od *Ljubljane in greste za bratom v Pariz*« (Tuma, 1994, str. 33).

Tuma je spodbujal tudi druge avtorje in prevajalce. Seznanjal jih je z založniki, saj je poznal tedanje razmere v založniški dejavnosti, kjer je že v začetku 20. stoletja opozarjal na interese kapitala in politike, ki so se kazali tudi v založništvu. Dr. Henrik Tuma dne 11. julija 1910 tako zapiše v pismu Ljudevitu Furlaniju, ko ga ta zaprosi za založnika: »Kar se tiče tvojega dela '*Žena in verstvo*' je isto jako interesantno; sem pa mnenja, da težko dobiš založnika. Najmanj sebičen je še Schwentner, dasiravno ga je že izkušnja izučila, da je bolj previden in [...] ne sprejema nič drugega v zalogo, nego spise *Župančiča, Cankarja*, to se pravi, samo spise dobrih pisateljev... Pri *Gabrščku* je prima in ultima ratio dobičkarija. Prevzame tvoje delo le, če je siguren, da ga razpeča z dobičkom. Tvoja knjiga pa je preveč protiverska« (Tuma, 1994, str. 111).

Knjižne police Tumove knjižnice vsebujejo vsa pomembna slovenska literarna imena Tumovih sodobnikov in začetnikov slovenskega Parnasa: Prešeren, Koseski, Trdina, Valjavec, Levstik, Erjavec, Mencinger, Jenko, Stritar, Gregorčič, Jurčič, Tavčar, Kersnik, Aškerc, Govekar, Kristan, Kraigher, Kveder, Cankar, Župančič, Kette, Murn, Gradnik, Golia, Levstik, Novačan, Stritar, če omenimo le najpomembnejše.

Pri tujem leposlovju zasledimo predvsem zvrsti, ki so bile značilne za čas fin de siècle in tedaj prebujajočih se nacionalizmov pri posameznih evropskih narodih, ki so popularizirali zgodovinski roman kot najvažnejšo literarno zvrst, ki opisuje junaške podvige posameznih nacionalnih junakov (Hladnik, 1993). Prav zato je tuja literatura zastopana s klasiki posameznega jezikovnega kroga, ki so utemeljevali korenine in junaško preteklost posameznega naroda. Tumova knjižnica vsebuje 35 bibliografskih enot oz. 118 knjižnih naslovov ruskega leposlovja, med njimi zbrana dela vseh najpomembnejših ruskih piscev; Puškina, Tolstoja, Gogolja, Gorkega, Grigoroviča, Čehova, Dostojevskega, Lermontova, Turgenjevega, ki jih razen redkih izjem, konec 19. stoletja še ni bilo mogoče brati v slovenskem prevodu. Enakovredno zastopano je tudi hrvaško leposlovje, ki v 49 bibliografskih enotah vsebuje 73 naslovov leposlovnih del, med katerimi je nekaj prevodov tujih avtorjev. Tako je Tuma večino Shakespeareovih del bral v hrvaških prevodih, ki so v 20. letih 20. stoletja izhajali pri Hrvaški matici v Zagrebu. Številni skandinavski avtorji so bili Tumi približani prek nemških prevodov, med njimi Ibsen, Duun, Andersen, Björnson in celo grški klasik Homer, katerega Iliada se v Tumovi knjižnici nahaja tudi v grškem jeziku. Največji delež francoskega leposlovja zavzemajo dela Emila Zolaja, poleg

Barbusseja, Corneilleja, Daudeta, Hugoja, Le Saga, Maupassanta, Moliera in Racina. Pomembno je opozoriti tudi na nekaj madžarskih knjig, ki jih Tumova knjižnica hrani, med njimi poezije enega največjih madžarskih lirikov, Sándorja Petöfija. Med poljskimi naslovi ne manjkajo dela najpomembnejših poljskih piscev; Mickiewicza, Rubeša, Sienkiewicza in Słowackega. Tuma je v svojih spominih zapisal, da se je v branje zatekal pred fizičnimi bolečinami, ki so mu večkrat povzročale nespečnost: »V letih od 1895 do 1905 sem prečital v nočeh vse ruske klasike, kakor Gogolja, Tolstoja, Dostojevskega, Turgenjeva, Gončarova, potem poljske Mickiewicza, Słowackega ter češke Neruda, Háleba, Čelakovskega in druge« (Tuma, 1997, str. 293). Podatek, ki nam pove, da je Tuma potreboval 10 let, da je prebral vso vidnejšo klasiko tistega časa, skoraj 600 knjig leposlovja. Večkrat ga je pred ženo Marijo izdala dogorela sveča, ob kateri je bral, ker v hiši tedaj še niso imeli elektrike: »Danes si pa vso noč čital.«

Henrik Tuma je svojo knjižnico gradil selektivno, predvsem s svojo svetovno nazorsko in politično opredeljenostjo liberalnega socialista in marksista, kar je zaznati v pomanjkanju knjig, ki so gojile verska čustva. Besedila, ki jih je Tuma zbiral v svoji zbirki, so osredotočena predvsem na zgodovinsko tematiko in prek nje utemeljujejo in krepijo nacionalni pomen posameznega jezika. Spremljanje knjižne produkcije poznega 19. stoletja in zanimanje ter poznavanje jezikov monarhije v času, ko so se začeli oblikovati posamezni nacionalizmi znotraj Avstro-Ogrske monarhije, je vplivalo na Tumovo razmišljanje in spodbujalo njegovo aktivno delovanje v goriškem prostoru, kjer se je s svojo odvetniško pisarno ves čas boril za enakopravnost slovenskega jezika.

Ob prelomu stoletja je Tuma javnost presenetil s svojo literarno kritiko. Pisal je o Tolstoju, Gorkem, Barbussu, Cankarju, Šorliju, Finžgarju, Preglju, Gregorčiču (Marušič, 1994). Slovenski intelektualci so svoja razmišljanja in nacionalne koncepte vpletali tudi v knjižni jezik in tako z leposlovjem sporočali svoja stališča do narodnosti (Grdina, 1995). Tudi pri Tumi je prišla do izraza posebna značilnost slovenskih politikov, da so se preizkušali na literarnem polju. Leta 1919 je objavil nekaj črtic v tržaški socialistični reviji *Njiva*, kasneje še v *Delu* in *Naših zapiskih*. Goriški Mohorjevi družbi je ponudil svoj rokopis črtic, ki pa so bile zavrjene zaradi močnega vpliva socialistične misli, ki jo je Tuma vnesel v razmišljanja o prvi svetovni vojni. Tako so njegove črtice *Iz za velike vojne* izšle šele v letu 1994.

Kje je Tuma kupoval svoje knjige? Do leta 1881 je knjige kupoval v Ljubljani in Postojni: »Dopolnil sem tudi svojo knjižnico z vsemi slovenskimi knjigami, da sem imel poln kovček knjig« (Tuma, 1997, str. 67). Sredi 60. let 19. stoletja se je iz Reke v Ljubljano preselil založnik Janez Giontini, ki je skrbel za izdajo dobrega leposlovja (Moravec, 1994). Že leta 1865 so pri njem izšle Jenkove pesmi, ki jih je Tuma kupil in so še danes del Tumove knjižnice. Največji delež tujega leposlovja pa je nabavil v času študija med leti 1881 in 1885 na Dunaju. Po 1886 pa je ponovno zahajal v ljubljanske knjigarne, ki jih je bilo ob prehodu stoletja kar 17 v lasti založb ali društev (Puhar, 2004). Pomemben delež slovenskih knjig je kupil pred 1. svetovno vojno tudi pri Gabrščku in Slovenski matici v Gorici. V Novem mestu je tiskar Janez Krajec zasnoval zbirko Narodna biblioteka, v kateri je izšlo 58 snopičev, kjer so se znašli tudi prevodi npr. Sienkiewiczov roman *Z ognjem in mečem* iz leta 1883. Tumova knjižnica vsebuje isti roman v dveh knjigah, ki je v letih 1892 in 1893 izšel pri Matici slovenski. Zunaj Ljubljane se je uveljavil že omenjeni založnik Andrej Gabršček, ki je v kar petih zbirkah³ izdal več kot 200 knjig leposlovja tujih in domačih avtorjev. Tumova knjižnica vsebuje 17 knjig založbe Andreja Gabrščka, ki je obogatila knjižno ponudbo goriškega prostora. Ena najpomembnejših celovško-ljubljanskih založniških hiš pred prihodom Schwentnerja v Ljubljano je zagotovo bila Kleinmayr in Bamberg, založniška hiša prvih del Antona Aškercja, Frana Levstika in Josipa Stritarja ter celo Cankarjeve *Erotike*, ki je pozneje izšla še pri Schwentnerju.

³ Slovanska knjižnica, Salonska knjižnica, Svetovna knjižnica, Knjižnica za mladino, Slovenska talija.

Na kultiviranje pisane in govornje besede v goriškem prostoru je nedvomno vplivala založniška in knjigotrška dejavnost Goriške matice, ki je bila ustanovljena leta 1919. Zapolnila je praznino, nastalo ob začetku vojne, ko so večino slovenskih tiskarn in založb zaprli.⁴ Leta 1923 je bila v Gorici ustanovljena še danes delujoča Goriška Mohorjeva družba. Že prvo leto svojega delovanja na Goriškem je njena uredniška politika presenetila z izdajo romana *Na Indijo* Danilevskega ter Raisa *Preužitkarji*. Obe knjigi je Tuma kupil. Knjižni program, ki je poleg slovenskih knjig, pisanih v katoliškem duhu, gradil in ohranjal slovensko narodno zavest, je bil vseskozi soočen z asimilacijsko in raznarodovalno politiko fašistične oblasti. Henrik je svojo knjižnico gradil tudi s knjigami, ki so bile izdane pri Goriški matici. Čeprav ni bil njen stalni naročnik, je vse do leta 1935 prejemal leposlovna dela, ki so v teh enajstih letih izšla v Gorici.⁵

V 70. letih 20. stoletja je nemški raziskovalec Rudolf Schende postavil tezo, da je bralec 19. stoletja pripadal večinoma srednjemu sloju (Schende, 1970). Po podatkih, ki jih je za slovenski prostor zbral dr. Miran Hladnik (Hladnik, 1985), je ta teza potrjena. Slovenska literatura je v 19. stoletju imela poseben značaj. Predvsem je potrebno poudariti večjezičnost oz. vsaj dvojezičnost slovenskega izobraženca in meščana, ki je poleg slovenskega jezika poznal nemščino ali italijanščino. Slovenski meščani in izobraženci so bili v 19. stoletju skoraj edini uporabniki knjig, pisanih v slovenskem jeziku, zato so se kot zavedni narodnjaki čutili obvezani pokupiti vse na novo izšle slovenske knjige, ki so jih zaradi skromne letne produkcije tudi v celoti prebrali. Hkrati pa se je ponujala obilna nemška oz. italijanska knjižna produkcija, po kateri so posegali, ko gradiva ni bilo v slovenskem jeziku. Tako je dvojezičnost zaviralno vplivala na razvoj slovenske literature, saj česar ni bilo v slovenskem jeziku, se je gotovo našlo v nemščini ali kakem drugem jeziku Avstro-Ogrske. Dvojezičnost je določala tudi pisce, ki so se morali odločiti, v katerem žanru bodo mojstrili slovensko besedo in svoj stil, kaj bodo iz svetovne literature prevedli, kaj pa pustili, da se prebira v izvornem jeziku. Izobražencu je slovenska literatura pomenila nacionalno izražanje, zato so se znotraj slovenske besede razvijali žanri, ki so krepili nacionalno vlogo (Hladnik, 1985). »*Pomembna se je zdela lirika z množico zahtevnih pesniških oblik, v katerih je slovenščina morala pokazati svojo sposobnost, od pripovedne proze pa zgodovinski roman, ki je lahko najuspešneje kazal na daljni in slavni izvor Slovencev ter tako vzgajal v patriotizmu*« (Hladnik, 1985, str. 191). Dejstvo, da je zgodovinski roman eden najpopularnejših žanrov vse do sredine 20. stoletja, potrjuje tudi zbirka Tumovih knjig, saj je znotraj leposlovja največ zgodovinskih pripovedi. Mohorjeva družba je prav materinsko bdela nad ustvarjanjem literature tovrstnega žanra. Z razvojem slovenske pismenosti, ki je razširila bralno občinstvo še na srednji in nižji sloj, se je razvilo tudi prevajanje, ki je približalo predvsem slovenskemu bralec tuji literarni svet. Prevajanje se je razvilo relativno pozno, saj je bilo še v 18. stoletju komaj 3% Slovencev pismenih. Leta 1830 je bilo pismenih 40%, leta 1880 pa 60% prebivalstva. Šele leto 1900 je pri popisu ocenilo 85% pismenega prebivalstva. Pismenost, ki je vplivala na nakup knjig, je bila v slovenskih deželah še globoko v 19. stoletju omejena na maloštevilni visoki sloj v večini večjezičnega izobraženstva in meščanstva. Tako je izobraženstvo v precejšnji meri reševalo del knjižne naklade. Šele proti koncu stoletja se je kupna moč razširila na beročega delavca in kmeta (Hladnik, 1985).

Omejenost in nediferenciranost tedanjega slovenskega knjižnega prostora se zrcali tudi v privatnih zbirkah časa ob prehodu 19. v 20. stoletje. Tumova knjižnica je nedvomno rezultat knjižne ponudbe preloma stoletja, zato nas poznavanje njene vsebine pripelje do poznavanja duha časa, v katerem je knjižnica nastajala.

⁴ Andrej Gabršček je bil ob začetku vojne z Italijo nasilno odstranjen iz Gorice.

⁵ Pred tem letom je družba delovala na Prevaljah, kamor se je Družba sv. Mohorja umaknila iz Celovca ob dogodkih po prvi vojni na Koroškem. Ob koncu leta 1927 se je družba preselila v Celje, kjer je skupaj z Goriško družbo izdajala knjige do leta 1941, ko se jima je pridružila še v Ljubljani ustanovljena družba.

LITERATURA:

- GRDINA, Janez. 1995: Meščanska kultura med literaturo in glasbo. V: *To in ono o meščanstvu*. Celje : Pokrajinski muzej, str. 44–54.
- HLADNIK, Miran. 1985: Svobodno po nemškem poslovenjeno. V: *France Prešeren v prevodih: zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev 8/9*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, str. 191–199.
- KOLENC, Petra. 2004: *Henrik Tuma in njegova knjižnica s katalogom leposlovja*. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2004.
- MARUŠIČ, Branko. 1999: Knjižnica dr. Henrika Tume. V: *Zbornik Goriške knjižnice Franceta Bevka: ob njeni petdesetletnici*. Nova Gorica : Goriška knjižnica Franceta Bevka, str. 7–13.
- MORAVEC, Dušan. 1994: *Novi tokovi v slovenskem založništvu: od Schwentnerja do prvih publikacij Akademije*. Ljubljana : DZS.
- PUHAR, Alenka. 2004: Bukvarija Alenke Puhar. V: *Književni listi: štirinajstodnevna priloga časnika Delo*, ponedeljek, 29. marec 2004, str. 11.
- TUMA, Henrik. 1997: *Iz mojega življenja : spomini, misli in izpovedi*. Ljubljana: Tuma.
- TUMA, Henrik. 1994: *Izza velike vojne*. Nova Gorica: Branko.
- TUMA, Henrik. 1994: *Pisma: osebnosti in dogodki (1893–1895)*. Ljubljana: zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Trst : Devin.

VIR:

Knjižnica dr. Henrika Tume, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Raziskovalna enota Nova Gorica.

Danila Zuljan Kumar

ALI KOHEZIVNOST BESEDILA PREDPOSTAVLJA TUDI NJEGOVO KOHERENTNOST IN NASPROTNO?

»... kajti govor je veliko več kot samo besede in stavki.«
John Steinbeck, *Travels with Charley*

Uvod

Kohezija in koherenca sta osnovna kriterija, po katerih ločujemo besedilo kot urejeno sporočilno enoto od nebesedila, to je nepovezanega niza izrekov. Zanima nas, ali se kriterija pogojujeta, natančneje, ali kohezivno pomeni tudi koherentno besedilo in nasprotno. Toda preden se lotimo razvozlavanja problema, naj najprej definiram oba pojma. Verjetno sta najbolj poznani opredelitvi kohezije in koherence Beaugrande–Dresslerjevi iz njune knjige *Uvod v besediloslovje* (1992), ki se pri nas uporablja kot osnovni učbenik besediloslovja. Avtorja kohezijo definirata kot »načine, kako so sestavine površinskega besedila, se pravi besede, ki jih dejansko slišimo ali vidimo, znotraj niza med seboj povezane«. (Beaugrande, Dressler 1992: 12.) Koherenco pa opredelita kot »načine, na katere so komponente besedilnega sveta, to je konstelacije pojmov in relacij, med seboj dostopne in relevantne«. (13.) Poenostavljeno povedano, kohezivno besedilo pomeni besedilo, urejeno v površinski zgradbi, koherentno besedilo pa pomeni pomensko urejeno in povezano besedilo.

Kohezivnost besedila

Kohezijo v besedilu uresničujejo kohezivne vezi, ki jih vzpostavljajo kohezivna sredstva. V literaturi obstajajo različne delitve kohezivnih sredstev, vendar njihova različnost pomeni bolj njihovo različno klasificiranje kot pa dejansko različne vrste.¹ Sama kohezivna sredstva delim na: sredstva, ki vzpostavljajo referenco; sem prištevam zaobljike, elipso zaobljike, ponovne in delne ponovne pojavitve, medleksemska razmerja (sopomenske, protipomenke, nadpomenke in podpomenske) ter parafrazo; nadalje paralelizem, elipso, junkcijo in tematsko progresijo; med sredstvi, ki podpirata kohezijo, pa prištevam še intonacijo in glagolski čas.

Med besedami in izreki v besedilu navadno obstaja več kohezivnih vezi. Te se lahko pojavljajo tudi na večje razdalje. Razdalja med prvo omembo referenta in drugo je, seveda če ne obstaja možnost referenčne dvoumnosti, lahko, denimo, v romanu celo poglavje.

Kohezivne vezi v besedilu so pomembne zato, da sprejemnik lahko ustrezno sprejme in interpretira besedilo. Njihova naloga je olajšati sprejemnikov trud pri vgrajevanju novih informacij v njegovo uskladiščeno védenje. Zato lahko pomanjkanje kohezivnih vezi posledično oteži vzpostavljanje besedilne koherence. Toda ali je prisotnost kohezivnih sredstev v besedilu že zadosten pogoj za razumevanje besedila? Ali je prisotnost kohezivnih vezi že dovolj za to, da bo sprejemnik besedilo razumel kot koherentno celoto? Poglejmo na primeru. Vzemimo si del kitice iz Prešernove prepesnitve slovenske ljudske pesmi *Od lepe Vide*. (Prešeren 1998: 285.)

¹ Glej Beaugrande, Dressler 1992, Halliday 1976, Verschueren 2000.

*Črn zamor'c ji reče ino pravi:
 »Če doma jim dobro ni, žerjavi
 se čez morje vzdignejo; ti z mano
 pojdi srčno si ozdravit rano!
 Kaj ti pravim, pote, Vida zala!
 je kraljica španska me poslala.«*

Odlomek je koheziven: to potrjujeta dve kataforični besedilni vezi (med zaimkom *ji* in *Vida zala* ter med zaimkom *jim* in *žerjavi*), raba konektorja *če*, ki signalizira pogojnost, in ponovna pojavitev (*pravi, pravim*). Toda ali je tudi koherenten? Če hočemo odgovoriti na to vprašanje, si moramo najprej odgovoriti na nekatera druga vprašanja. Kdo je Vida zala? Kdo je zamorec? Zakaj zamorec uporabi metaforo o žerjavih? Za kakšno srčno rano gre? Odgovori presegajo kohezivnost besedilnega odlomka in zahtevajo v prvi vrsti poznavanje celotne pesmi in zgodovinskega ozadja balade o mladi ženski, ki zaradi objokovanja odločitve, da se je poročila s starim, zdaj bolehnim možem in zdaj tudi bolnim otrokom, nasede tujcu, potem pa se kesa in hrepeni po domu in otroku.

Primer nam dokazuje, da ustrezna raba kohezivnih vezi še ne zagotavlja razumevanja pomena določenega besedila ali njegovega odlomka. Nujno je poznavanje teme besedila in izvenbesedilnega konteksta. V našem primeru je tema skušnjava, odločitev in kesanje mlade matere, izvenbesedilni kontekst pa tvorijo podatki, da gre za pripovedno pesem, predvidoma nastalo na slovenskem ozemlju (čeprav je motiv znan tudi pri nekaterih drugih evropskih narodih), neznanega avtorja (tukaj sicer v Prešernovi prepesnitvi), ki se je v zgodovini ohranjala v ustnem izročilu.

Koherentnost besedila

Koherentno besedilo je tisto, ki ima svoj smisel, oziroma tisto, ki ga sprejemnik prepozna kot smiselno. Ali je smiselnost mogoče doseči brez uporabe kohezivnih vezi? Poglejmo preprost primer. *Dojenček je kar naprej jokal. Tina od utrujenosti ni imela dovolj mleka.* Med izrekoma ni nobene eksplicitne kohezivne vezi. Pa vendar sprejemnik besedilo lahko razume kot koherentno, ob predpostavki seveda, da inferira neeksplicirano propozicijo oziroma manjkajočo vez *Tina je dojenčkova mama* in ob predpostavki, da njegovo splošno védenje o svetu vključuje tudi konvencionalizirano védenje o situaciji, to je, da lahko zaskrbljenost zaradi dojenčkovega joka pri materi povzroči izgubo mleka. Izreka seveda lahko pomensko interpretiramo tudi drugače, npr. Tina ni dojenčkova mama, ampak le njegova dojilja. Vendar navadno sprejemnik upošteva princip t. i. pričakovane normalnosti o diskurzivni temi,² po katerem bo v nizu možnih interpretacij izbral najverjetnejšo, to je v tem primeru, da doji mama, torej da je Tina dojenčkova mama. Če je sprejemnik sposoben zapolniti manjkajoče vezi, potem bo to sporočilo zanj koherentno.

Pa si pogledajmo še primer iz vsakodnevne konverzacije.

Fant telefonira svojemu dekletu in ga vpraša: »*Labko pridem jutri?*« Dekle, ki je užaljeno, ker ga je cel dan čakalo, na koncu pa dočakalo le njegov telefonski klic, mu užaljeno zabrusi: »*Kaštròn,*«³ in telefon odloži. Med izrekoma ni nobene kohezivne vezi, pa vendar lahko rečemo, da sta koherentna. Sprejemnik, to je fant, ki mu je odgovor namenjen, zelo dobro razume, da naslednji dan svojega dekleta nikakor ne bo videl. Toda ali sta izreka koherentna vedno, to je, ali bi v spremenjenem kontekstu ohranila

² Glej Van Dijk 1992: 99.

³ V primorskih narečjih *koštrun*, ki se v tem primeru uporablja v slabšalnem pomenu za moškega.

koherentnost? Recimo, da je drugi izrek odgovor profesorja študentu, ki zamuja na dogovorjeno pogovorno uro, medtem ko ga profesor že celo uro čaka, zdaj pa sprašuje, ali lahko pride naslednji dan. Če upoštevamo dejstvo, da gre za formalni govorni položaj med udeležencema konverzacije, ki sta po svojem položaju v družbi neenaka, potem je s pragmatičnega stališča odgovor popolnoma neustrezen in zato nekoherenten. Koherenten odgovor bi denimo bil *Jutri žal ne bo šlo*.

Niz izrekov *Lahko pridem jutri? Jutri žal ne bo šlo* ni koherenten samo zaradi leksikalne vezi, čeprav ponovna pojavitev leksema *jutri* gotovo vzpostavlja trdno kohezivno vez, ampak predvsem zaradi izvenbesedilnega konteksta, v katerega je besedilo vsidrano, to je pogovor med nadrejenim in podrejenim v formalnem govornem položaju na fakulteti.

Prav dokazi iz resničnih konverzacijskih besedil nas napeljujejo k razlikovanju med kohezijo in koherenco, saj so mnoga govorjena besedila koherentna kljub odsotnosti kakršne koli kohezivne vezi. Pogoj za to, da so koherentna obema oziroma vsem udeležencem diskurza pa je, da imajo ti enako ali vsaj primerljivo splošno védenje o svetu. Da je to nujen pogoj za uspešno vzpostavitev besedilne koherence, lahko vidimo na primeru govorcev, ki prihajajo iz različnih kulturnih okolij. Komunikacija med njimi namreč lahko spodleti kljub aktivnemu obvladanju jezika sporočanja, in sicer zato, ker ni skupnega védenja, oziroma, ker je njihovo splošno védenje o svetu tako različno. Kot se antropologi srečujejo z nerazumevanjem nekega obreda v določeni kulturni skupnosti kljub poznavanju njenega jezika, tako se tujec lahko sreča s problemom, da sicer razume besede, toda ne razume pomena šale v nekem jeziku. Prepoznavanje besed, toda nerazumevanje tega, kar je sporočeno, je tipičen primer nepoznavanja nekega v sicer drugi kulturni skupnosti skupnega védenja, na katerem sloni razumevanje šale. Vzemimo primer pred časom zelo razširjenega dovtipa: *Danes zjutraj so na srbskem radiju povedali naslednje: »Albanija je za obrambo svoje meje s Kosovim tja poslala oba svoja tanka.«* Zato, da sprejemnik izrek prepozna za koherenten, mora inferirati propozicijo *Albanija je najrevnejša država v Evropi*. Če njegovo splošno védenje o svetu ta podatek vključuje, bo sicer karikirano šalo hitro razumel. Če tega védenja nima, mu bodo za vzpostavitev koherence besedila potrebne dodatne informacije.

Sklep

Iz sicer kratkega prispevka lahko izpeljemo sklep, da kohezivnost ne vključuje tudi koherentnosti besedila in nasprotno, da koherentno besedilo ne predpostavlja nujno eksplicitno prisotnih površinskih vezi.

V kanonični komunikaciji, to je v komunikaciji iz oči v oči, si udeleženci praviloma prizadevajo vzpostaviti koherenco besedila ne glede na prisotnost ali odsotnost eksplicitnih kohezivnih vezi in poskušajo na vsak način interpretirati, kar slišijo. Sprejemnikova sposobnost odkriti besedilno koherenco, ko njeni zunanji kazalci na površinski besedilni ravni niso prisotni, tvori pomemben del njegove diskurzivne kompetence, katere pomemben sestavni člen je njegovo splošno védenje o svetu.

VIR:

PREŠEREN, France 1998: *Poezije in pisma*. Uredil Janko Kos. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

LITERATURA:

BEAUGRANDE, Robert de, DRESSLER, Wolfgang Ulrich, DERGANČ, Aleksandra, MIKLIČ, Tjaša 1992: *Uvod v besediloslavlje*. Ljubljana: Park. 202 str.

- BUBLITZ, Wolfram et al. (ur.) 1999: *Coherence in Spoken and Written Discourse: how to create it and how to describe it*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 300 str.
- COATES, Jennifer 1995: The Negotiation of Coherence in Face-to-Face Interaction. Some Examples from the Extreme Bounds. V: MORTON GERNSBACHER, Ann, GIVÓN T. (ur.) 1995. 41–58.
- DIJK, Teun van 1992⁶: *Text and Context*. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. London, New York: Longman. 261 str.
- HALLIDAY, M.A.K 1994²: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold. 387 str.
- HALLIDAY, M.A.K. & HASAN, Ruqaiya 1995¹⁴: *Cohesion in English*. London and New York: Longman. 374 str.
- LYONS, John 1977: *Semantics 1, 2*. Cambridge, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press. 879 str.
- MORTON GERNSBACHER, ANN, GIVÓN T. 1995 (ur.): *Coherence in Spontaneous Text*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 269 str.
- VERSCHUEREN, Jef 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba /*cf (Rdeča zbirka). 477 str.

Jasna Fakin

KRAŠKA ARHITEKTURNA DEDIŠČINA MED TRADICIJO IN
POSTMODERNIZMOM¹

Z osamosvojitvijo Slovenije in nastankom samostojne nacionalne države, ki za svojo emancipacijo potrebuje nacionalno in posledično lokalno identiteto, je na slovenskih tleh naraslo zanimanje za raziskovanje preteklosti oziroma odkrivanje nacionalnih korenin, ki bi potrdile slovensko samobitnost. Tradicija, dediščina, kolektivni spomin so najbolj pogosti izrazi, s katerimi začnejo operirati tako politiki in novinarji kot znanstveniki, ki v diskurzih o produkciji, reprodukciji in transformaciji nacionalne identitete in kulture označujejo te izraze kot temelje, s katerimi posameznik ali skupnosti identificirajo svojo osebno ali skupinsko (nacionalno, lokalno) identiteto. Skupna točka omenjenim izrazom je interpretacija preteklosti, katere pomen se je v različnih zgodovinskih obdobjih in državah spreminjal, v sodobni družbi pa ji David Lowenthal pripisuje vlogo, da »legalizira in poviša sedanjost« (Lowenthal 1985: 16). V svoji knjigi *The Past is a Foreign Country* razvije tezo, da je sodoben odnos do preteklosti podoben odnosu do tujih dežel; z fizičnimi ostanki, spomini, zgodovinskimi zgodbami vemo, da je preteklost obstajala, identificira in bogati sodobnost, brez njenega zavedanja sedanjost nam ne bi bila razumljena in domača, vendar njena predstavitev ni preprosto to, kar se je v resnici zgodilo (Lowenthal 1985). Po njegovih besedah je preteklost v večini primerov skonstruirana z današnjo pristranskostjo, željami in potrebami, mišljenjem, vrednotami in ideologijo. Njena poglobljena lastnost je, da je drugačna od sedanjosti; »nibče ne bi hrepenel za njo, če bi bila replika današnjih dogajanj« (Lowenthal 1985: 16). Omogoča nam, da se v sodobnem, krutem in nepredvidljivem svetu, ki ga iz dneva v dan preplavljajo globalni problemi (onesnaženost, terorizem, vojne, brezposelnost) počutimo domače in varne. Vendar je zaradi sodobnih pogledov njena interpretacije največkrat oropana simbolnega pomena, ki ga je včasih vsebovala. Spoštujemo jo le zaradi zgodovinskega čara, nismo pa sposobni sprejeti sporočil, ki nam jih posredujejo naši predniki (Lowenthal 1985: 17).

Lowenthalovo tezo razumevanja preteklosti lahko povežem z razmišljanjem mnogih znanstvenikov v postmoderne dobi, predvsem v družboslovju, ki se sprašujejo o pravih metodah predstavljanja družbenih dejstev in dogodkov ljudi, ki na različne načine tako doživljajo kot interpretirajo družbena dejstva. Zavedati se začnejo, da meje med resnično doživetim in izmišljenim pravzaprav ni, saj ni nobenega diskurza brez vpletanja fikcij. Vsaka pripoved ljudi je namreč polna dodatnih informacij, tematskih preskokov, dodatnih zamisli in predstav, interferenc in olupšav ter pozab (Muršič 2000: 19). Toda preden se spustim v teoretsko analizo interpretacije preteklosti v času postmoderne, želim najprej predstaviti, na kakšen način oziroma kako, če sploh se, Lowenthala teza sodobnega odnosa do preteklosti odraža na terenu, med ljudmi, ki so nosilci, prinašalci in izumitelji interpretacij.

V prispevku sem pod drobnogled postavila odnos do preteklosti na komenskem Krasu, kjer opravljam raziskovalno delo za doktorsko disertacijo.² Odnos do preteklosti oziroma, natančneje, odnos do lokalne preteklosti in njene dediščine, se je tako kot drugje po Sloveniji začel spreminjati z osamosvojitvijo države, zlasti pa s pripravami na vstop

¹ V prispevku podrobneje analiziram etnografsko gradivo, ki sem ga skupaj s kolegicami iz ZRC SAZU (Katjo Jerman, Sašo Poljak in Tino Toplak) predstavila na posterju z naslovom Ethnographical approaches to studying identity in projects of young researchers at the Scientific Research Centre of SASA, s katerim smo se predstavile na mednarodni konferenci European Association of Social Anthropologist, ki se je od 8. do 12. septembra 2004 odvijala na Dunaju.

² V doktorski disertaciji bom analizirala odnos lokalnega prebivalstva na komenskem Krasu do dediščine v soodnosu do različnih družbenopolitičnih sistemov.

Slovenije v Evropsko unijo in ob soočanju z globalnimi procesi.³ Na začetku pogajanj in priprav je bil med ljudmi prisoten strah, da se bo ob stiku z številčnejšimi in gospodarsko močnejšimi državami izgubila nacionalna in znotraj nje lokalna identiteta in da se bo ponovila zgodba življenja v socialistični Jugoslaviji, vendar smo postopoma začeli spoznavati, da globalizacija in transnacionalna združenja ne pomenijo le suprateritorialnosti, univerzalizacije, vesternizacije in liberalizacije ter s tem propad nacionalne države, temveč da stiki s "tujci" prispevajo k povečani zavesti o naši nacionalni in znotraj nje lokalni identiteti in s tem k vzponu lokalizmov oziroma lokalnih posebnosti (jezik, arhitektura, kulinarika, vedenjske norme, religiozne prakse). Pomen obujanja in ohranjanja lokalnih posebnosti vzpodbuja tudi Evropska unija, saj z raznimi projekti in denarnimi vzpodbudami priznava in omogoča kulturno raznolikost.⁴ Tudi s stališča teoretikov globalnih procesov in postmoderne družbe se posameznik v informacijsko razviti družbi, ki jo preplavljajo materialno izobilje, znanja in znanost, počuti "golega in bosega", zato išče oporno točko v identiteti, pri kateri igrajo važno vlogo prav tradicija, dediščina in kolektivni spomin in nenazadnje tudi kolektivna amnezija; kajti *»spomin in tradicija sta namreč selektivna, iz preteklosti izbereta le tisto, kar je potrebno za ohranjanje dane skupnosti in se sklada z njenimi zamisli o tem, kaj jo čaka in si želi v prihodnosti«* (Rizman 2001: 42). Navidezna izguba lastnega "jaza" v luči sprememb sodobne družbe, ki jo postmodernisti razlagajo s umiranjem velikih zgodb, z odsotnostjo transcendentnega reda, ko absolutne resnice ni in vlada pluralizem resnic, ko je vse samovoljno, izmišljeno in navidezno, lahko subjekt najde svojo identiteto le v interakciji z drugimi in jo v soodnosu z drugimi tudi nenehno redefinira in konstruira. Tudi lokalne kulture se ne morejo več določati in prenavljati neposredno v tem, da se zaprejo v svoj svet in agresivno delujejo navzven. Po razmišljanju nemškega sociologa Ulricha Becka tudi odkrivanje lokalnih posebnosti ne pomeni preprosto "renesanse lokalnega", saj se je referenčni okvir, v katerem se mora izkazati pomen lokalnega, spremenil. V globalnem kontekstu, translokalni izmenjavi, dialogu in konfliktu so lokalne posebnosti umeščene v globalne okvire in v sklopu tega tudi lahko konfliktno prenovljene (Beck 2003: 71–72). *»Ne moremo se izogniti temu, da ne bi iz globalnega sveta, prepletenege z globalnim trigom, potrošnje in informacijami, ničesar absorbirali, vendar se o načinu tega izbora določa lokalno oziroma komunalno«* zaključil Beck (Beck 2003: 81). Tako raziskujemo, ohranjamo in spreminjamo le tiste pretekle kulturne vzorce (veščine, vrednote, verovanja, znanja, ravnanja idr. kult. prakse, šege, navade), ki jim v sodobnosti in v določenem kulturnem območju pripisujemo določeno kulturno vrednost. Ugotavljanje,

³ V času socialistične Jugoslavije so tudi delovale razne kulturne institucije, katerih naloga je bila raziskovanje in ohranjanje dediščine (Zavod za spomeniško varstvo, muzeji, galerije, raziskovalni inštituti, univerze), vendar je bila njihova primarna naloga prikazati sodobno zgodovino, sodobno družbo in sodobnega človeka. Pod stalnim nadzorom socialistične državne oblasti in marksistične ideologije so predstavljale in ocenjevale velike in prelomne dogodke in dejstva petih let osvobodilne borbe, sledečih let obnove in graditve republik. Ker pa so večjo podporo uživali inštituti za tehniške in naravoslovne stroke, ki so po mnenju komunističnih oblasti več prispevali pri razvijanju socialističnega družbenega sistema in industrializacije, so bile zaradi premajhne finančne podpore družboslovne institucije večkrat omejene pri svojem uspešnem delovanju (Gl. Gabrič 1999: 115–183).

⁴ Komenska občina se vse od ustanovitve leta 1995 prijavlja na razpisane projekte Evropske unije, ki omogočajo raziskovanje, ohranjanje in predstavljanje kulturne dediščine. Tako so s pomočjo evropskega denarja uredili številne tematske poti (Fabianijevo pot v Štanjelu, Sveto skozi vse leto v Svetem, Dendrološko učno pot Cirje v Komnu in druge). V letošnjem letu se je zaključil večji evropski projekt, katerega rezultat je obsežen zbornik *Kras od Štanjela do Devina na italijanski strani*, ki ponuja opis zgodovine načina življenja in turistične infrastrukture v vseh vaseh Občine Komen in Občine Devin-Nabrežina. Projekt, ki se je uradno zaključil avgusta 2004, je bil med lokalnim prebivalstvom pozitivno sprejet, kar odraža dejstvo, da so se po zaključku raziskovanja na terenu in predstavitvi zbranega gradiva (pri projektu so sodelovali tudi učenci OŠ Komen) v mnogih vaseh oblikovala razvojna, turistična in kulturna društva, ki nadaljujejo tako z raziskovanjem kot vključevanjem elementov dediščine v sodoben način življenja.

kaj je kulturno pomembno, pa se spreminja s časom in prostorom oziroma, natančneje, z ideologijo državne oblasti.

Globalni procesi, predvsem pa soočanje s kapitalistično potrošniško družbo, pa niso vzpodbudili le raziskovanja in ohranjanja kulturnih posebnosti za identifikacijo narodove ali lokalne samobitnosti, temveč tudi za izkoriščanje dediščine kot produkcijske dobrine. Z razvojem tržnega gospodarstva in potrošniške družbe se elemente dediščine uporablja predvsem v turistični industriji: za promocijski material, vsebino za tematske poti, turistične in kulturne prireditve, spominke. Še več, elemente dediščine se vse bolj vključuje tudi v arhitekturno oblikovanje. Tradicionalne arhitektonske stvaritve in arhitekturni slogi postajajo vodilo pri načrtovanju in oblikovanju novogradenj oziroma prenavljanju starejših objektov in trgov. In ravno področje arhitekture je eno izmed najbolj dramatičnih področjih (poleg glasbe, literature, mode), kjer se vidno odraža Lowenthalova teza o sodobnem odnosu do preteklosti oziroma o pomenu obujanja starih stilov v postmodernej dobi. Tako se moje nadaljnje razmišljanje vrti okoli vprašanj, kakšno vlogo predstavljajo elementi dediščine in pretekli arhitekturni slogi oblikovalcem (arhitektom) in sprejemnikom (naročnikom projekta) oziroma, katere sloge in elemente iz preteklosti se obuja in kakšna je njihova sodobna vloga? Za lažje pojasnilo se najprej seznanimo z razvojem oblikovanja in spreminjanja arhitekture na Krasu.

Identiteto kraške krajine je včasih opredeljevala svojstvena arhitekturna struktura naselij in domačij, ki se je izoblikovala v ravnovesju z naravnim okoljem in gospodarsko dejavnostjo prebivalstva, ki so mu vir preživetja prinašale različne kmetijske dejavnosti (živinoreja, poljedelstvo, vinogradništvo). Kamnita pokrajina, preplet sredozemskega in oceanskega podnebja, močan severovzhodni veter – burja ter primanjkovanje rodovitne zemlje so pogojevali nastanek strnjenih, gručastih vasi z ozkimi potmi in domačijami, ki so bile obrnjene proti jugu in zaprte na severni (vetrni) strani. Posamezni stanovanjski in gospodarski deli, grajeni iz kamna, so se razprostirali okoli notranjega dvorišča, ki so ga obdajali visoki kamniti zidovi. Vhod skozi domačijo je vodil skozi portal, ki ga je sestavljala "kaluna" (kamnit obok) in "portun" (lesena vrata). Zaradi specifičnih klimatskih razmer in primanjkovanja prostora so za kraško hišo značilna tudi majhna okna, majhni bivanjski prostori in zunanje stopnice, ki vodijo v zgornje nadstropje. Vsako večje dvorišče je imelo tudi vodnjak, ki je prebivalcem nudil pitno vodo.

Po drugi svetovni vojni je z uveljavljanjem nove socialistične ideologije in gospodarske politike, ki je razvoj usmerjala v industrijo in hkrati zapostavljala kmečke dejavnosti, pa tudi v okviru novih arhitekturnih slogov moderne in visoke moderne, ohranjanje elementov kmečke kulture simboliziralo nazadovanje in revščino. Nova politična ideologija je ob konstruiranju nove jugoslovanske identitete v duhu "bratstva in enotnosti" želela zatreti lokalne arhitekturne posebnosti, kar je, poleg razvoja gradbene industrije in drugačnega načina življenja, vplivalo na zanemarjanje in uničevanje značilne kraške arhitekture in uveljavljanje novih arhitekturnih urbanističnih značilnosti, ki so popolnoma izstopale iz podeželskega okolja. "Negativni odnos" do arhitekturne dediščine Krasa se je kazal v zapuščanju in uničevanju starejših domačij in gradnji novih, večjih enot z novimi gradbenimi materiali in oblikami, ki niso bili v skladu z kraško arhitekturo izpred druge svetovne vojne. Hkrati so bili novi gradbeni normativi bolj naravnani h gradnji novega kot v vlaganje že obstoječe gradbene enote. Zaradi nove motorizirane mehanizacije (avto, traktor, kamion) pride do rušenja arhitektonskih detajlov domačije (portalov, zunanjih zidov, verskih znamenj) in zamenjeve le-teh z novimi elementi (železni portoni, manjši prizidki), ki so spremenili zunanji videz vaških ulic in trgov. Z izboljšanjem gmotnega položaja prebivalstva v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja se je z novo gradbeno politiko uvajalo novejšo pozidave izven strnjenega naselja, največkrat na območju nekdanjih agrarnih površin. Novogradnje so potekale povsem razpršeno in so tako spremenile nekdanjo gručasto strukturo naselja. Poleg tega je nova politika ob upoštevanju

arhitekturnih stilov moderne in visokomoderne narekovala nov stanovanjski tip t. i. "škatlaste hiše",⁵ ki spominja na primeste pozidave. Starejše domačije pa so bile prepuščene postopnemu propadanju ali pa so jih uporabljali zgolj v gospodarske namene.

V devetdesetih letih 20. stoletja so v skladu s politiko ponovnega obujanja nacionalnih korenin oziroma lokalnih posebnosti tudi na področju arhitekture vidne pomembne spremembe. Ponovno se začne vrednotiti stare kraške domačije, ki se jih obnavlja v stilu izpred druge svetovne vojne, ko se je gradilo v skladu z naravnimi danostmi in razmerami.⁶ Čeprav Kraševci tega ne priznajo radi, so z gradnjami oziroma z restavriranjem v arhitekturnem stilu izpred druge svetovne vojne najprej začeli neavtohtoni prebivalci, ki so se po kraških vaseh naselili kot "vikendaši"⁷ in šele kasneje so jih začeli posnemati tudi domačini. Vendar je potrebno opozoriti, da so neavtohtoni prebivalci značilnosti kraške arhitekturne dediščine doživljali kot estetsko produkcijo oziroma jih je nakup in preživljanje vikendov in počitnic v obnovljeni stari hiši na podeželju, navadno izven urbaniziranega okolja, nostalgično spominjalo na preteklost, kjer so morda preživeli otroštvo ali hrepenenje po "dobrih starih časih", medtem ko so domačini značilnosti arhitekturnega sloga izpred druge svetovne vojne največkrat označevali z nefunkcionalnostjo glede na sodoben način življenja (majhna okna in prostori, zunanji vhod na nadstropne prostore itd.). Zato so se še nadalje posluževali novogradenj, vendar so tem, pa tudi objektom, ki so bili grajeni v sedemdesetih, osemdesetih letih, dodali značilne tradicionalne arhitektonske elemente (portal s "kaluno" in "portunom", visoke zidove okoli dvorišča, kamnite konzole, ki podpirajo balkone, vodnjake). Ti elementi danes ne odražajo funkcije zaščite stanovanjskih in gospodarskih objektov pred naravnimi in družbenimi vplivi (burjo, mrazom, krajo), kot so jih imeli v preteklosti, temveč so bolj ali manj estetski element, ki so ponekod lahko preveč izpopolnjeni – kar nekateri arhitekti imenujejo "kič".⁸ Ali to pomeni, da dediščina oziroma njeni elementi služijo kot simbol identifikacije in kot estetski produkt?

Če nastali pojav poskušam razložiti še s teorijo postmodernizma, lahko obujanje starejših stilov povežem s iskanjem oziroma posnemanjem "posebnega" in "edinstvenega". Osrednja značilnost postmoderne časa je, da se tudi v umetnosti zrcalijo spremembe, ki jih narekujejo monopolni kapitalizem, informacijska prepletenost, razmah medijev in globalizacija. Z razvojem tehnološke reprodukcije se začnejo brisati meje med visoko in množično kulturo, zato je kulturna razsežnost postmodernizma izrazito popularna, populistični pluralizem pa se odraža v medijih, demokraciji in na ekonomskem trgu. Naraščajoči vpliv kapitalizma in z njim povezana materialnost sta tudi izpodrinili duhovnost in materialna logika se je naselila v umetnost, ki jo je začel obvladovati "čut vida" – estetski jezik. Tudi v arhitekturi naj bi postmodernizem predstavljal nekakšen estetski populizem, ki bi se razvijal v primatu industrijske proizvodnje in vseprisotnosti razrednega boja. Spreminjanje predmetov v potrošniško blago je povzročilo izginjanje afekta, emocije in individualne razpoznavnosti določenega stila ter odtujenost subjekta, ki ga je nadomestila njegova fragmentacija. Ta je sedaj prazen in prav zato ga lahko zajamejo

⁵ Modernistične arhitekture so zanimale forme, ponavadi matematično geometrične, ki naj bi bile v arhitekturnem objektu dosledno izpeljane. Arhitekti so izhajali iz geometrijskih oblik, iz same abstraktne materije, iz likovnosti, niso jih zanimali kontekst in regionalne ter nacionalne značilnosti. (Gl. Pompe 2004: 2).

⁶ Iz obdobja t. i. "kraške renesanse" iz druge polovici 19. stol, ko se je zaradi boljšega gmotnega položaja – predvsem zaradi bližnjega Trsta – kraška hiša razvila iz enocelične v mnogocelične enote s specifičnimi arhitektonskimi detajli.

⁷ Z izrazom "vikendaš" označujem tako prebivalce, ki so nekoč živeli na Krasu in so danes podedovali hiše svojih staršev ali starih staršev, kot prebivalce, ki na Krasu nimajo družinskih korenin. Za vse je značilno, da na Krasu preživijo le vikende in tedenske počitnice.

⁸ Zaradi preveč nostalgičnega vračanja k novim pozidavam v "starem slogu" se ponekod lahko ponovno razvrednotijo tradicionalni arhitektonski elementi.

kateri koli drugi stili, tudi če gre za popolnoma drugi svet. V modernizmu smo bili namreč priča številnim osebnim stilom, ker pa je sedaj subjekt mrtev, v umetniških delih ne prepoznavamo več velikega, genialnega avtorja. O smrti individualnosti priča tudi tehnična reprodukcija, ki ukinja auratičnost umetniških predmetov in zato stopata v ospredje anonimnost in kolektivnost. Izginjanje individualnega subjekta in s tem vse manjše možnosti za osebni slog povzročata obračanje v preteklost in obujanje starih, mrtvih slogov, ki se jih kombinira v kar preveč dražljive skupke. Ta pojav Fredric Jameson imenuje *pastiš* (*pasticcio*). Pri njem naj bi šlo predvsem za oponašanje posebnega in edinstvenega, ne pa za odražanje osebnega sloga. Tudi po njegovem razmišljanju je na novo nastali postmodernistični slog deloma posledice hrepenenja potrošnikov po iskanju lastne podobe v transformiranem svetu in hrepenenju po psevdodogodkih in "spektaklih". Jameson nastali pojav sicer ne identificira z nostalgijo po preteklosti (ki je za vedno izgubljena, razen za estetiko), temveč z bolj splošno kulturno manifestacijo v komercialni umetnosti in okusu, namreč s t. i. nostalgичnim filmom, ki »nikoli ni bil stvar nekakšne staromodne "reprezentacije" zgodovinske vsebine, marveč se je "preteklosti" loteval skozi stilistične konotacije in je "minulost" kazal z bleščavostjo podobe« (Jameson 2001: 28). Pristop sedanosti preko umetniškega jezika pastiša stereotipizirane preteklosti podeli sedanji realnosti zgodovine čar in bleščavost. Vendar dela iz postmoderne nimajo cilja predstavljati zgodovinske preteklosti, temveč so odsev naših predstav in stereotipov o preteklosti, zato naj bi bil po mnenju postmodernistov dovoljen tudi "kič".

Po drugi strani pa lahko nostalgijo za neko zgodnejšo preteklost in iskanje preteklih stilov, ki jih brez "afekta" sopostavljamo v sodoben svet, povežemo z delovanjem humanistov v renesansi, ki niso le odkrivali starodavnih tekstov iz časa antike (grške in rimske) ter obenem zavračali srednji vek – kot temno dobo, temveč v starih slogih iskali in odkrili nauke, da bi jih preoblikovali v sodobno življenje. Podobno počnejo tudi postmoderni umetniki, ki z zavračanjem stilov iz moderne in visokomoderne odkrivajo v tradicionalni arhitekturi iz časa pred druge svetovne vojne njene posebnosti in edinstvenosti, predvsem pa značilnosti, ki so se oblikovale v ravnovesju z naravnimi danostmi in družbenimi potrebami. To tudi izraža sodobna arhitekturna smernica – arhitektura trajnostnega razvoja. Vendar brez značilnosti subjekta, afekta, ki ga v tem primeru lahko identificiramo z izgubo simbolnosti – kot to imenuje Lowenthal – oziroma, na primeru kraške arhitekture, izgubo funkcije.

Iz povedanega sledi, da oživljanje arhitekture starejših stilov oziroma postavljanje določenih arhitektonskih detajlov v modernistične gradnje izkoriščamo tako za estetsko produkcijo kot za identifikacijski element, pa tudi smernico trajnostnega razvoja.

LITERATURA:

- BECK, Ulrich. 2003: *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*, Ljubljana: knjižna zbirka Krt.
- GABRIČ, Aleš. 1999: Slovenska kultura v drugi Jugoslaviji. V: *Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji*. Ervin Dolenc, Bojan Godeša, Aleš Gabrič. Ljubljana: Modrijan.
- JAMESON, Fredric. 2001: *Postmodernizem*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, zbirka Analecta.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara. 1998. *Destination Culture. Tourism, Museums and Heritage*. University of California Press: London.
- LAH, Ljubo. 1994: *Prenova stavbne dediščine na podeželju – Kras*. Novo mesto: Dolenjska založba.
- LOWENTHAL, David: 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: University Press.
- MURŠIČ, Rajko. 2000: *Trate vaše in naše mladosti: zgodba o mladinskem in rock klubu 1*. Ceršak: Subkulturni azil.

POMPE, Gregor. 2000. Nekaj nastavkov za razumevanje postmodernizma kot slogovne usmeritve. V: <http://www.musicology.over.net/publikacije/zbornik2002/pompe.php>

RIZMAN, Rudi. 2001. Pojav globalizacije in njene razsežnosti. V: *Glasnik UNESCO*, december.

ROJEK, Chris, URRY, John 1997. *Touring Cultures. Transformations of travel and theory*. London, New York: Routledge.

STROHM, Reinhard. 2000. Postmoderni problemi v evropskem glasbenem zgodovinopisju. V: <http://www.musicology.over.net/publikacije/zbornik2000/strohm.php>

Katja Jerman

O POVEZOVANJU MED NOVO GORICO IN GORICO

*»Bil je najboljši čas, bil je najslabši čas,
bila je doba modrosti, bila je doba brezumnosti;
bila so leta vere, bila so leta nevere;
bila je doba svetlobe, bila je doba teme;
bila je pomlad upanja, bila je zima obupa;
vse je bilo pred nami, ničesar ni bilo pred nami...«
Charles Dickens, *Povest o dveh mestih**

Pričujoči tekst na kratko opisuje različne izkušnje čezmejnih stikov in povezav med slovenskim mestom Nova Gorica in Gorico v Italiji. Mejno območje, ki nastane ob mednarodni meji, razumem kot lokacijo, močno podvrženo družbenim in političnim dinamikam, kot območje, ki se močno razlikuje od ne-mejnega (Prescott 1987) in tudi kot socialni prostor, v katerem lokalno prebivalstvo živi z vsakodneвно izkušnjo te delitve. Antropologija mejnosti¹ pri preučevanju mejnosti izpostavlja preplete, ki se vršijo na mnogoterih ravneh med dano populacijo ob mednarodni meji, zato je mejnosti smotrno slediti prek različnih družbenih, političnih in ekonomskih procesov med dvema (ali več) etničnima skupinama in jo razumeti v vsej svoji variabilnosti in fluidnosti ne kot trdno zasidrano zamejitev.

Na problem slovenskih prevodov osnovnih terminov (border, boundary, frontier) in na njihove številne razlage v geografskem, politološkem in antropološkem izrazoslovju je opozorila Duška Knežević Hočevar (1999), ki za termin boundary predlaga slovensko ustreznico mejnost, ki ji pomeni *»bkerati merilo za organizacijo analitične perspektive na problematiko etničnosti in nacionalnosti«* (Knežević Hočevar 1999: 17) in tudi kot enega izmed pomembnih instrumentov pri preučevanju identitetnega preklapljanja med etničnimi skupinami.

V pričujočem tekstu sledim antropološki rabi omenjenih terminov, kot jih je definiral Anthony P. Cohen (1994). Za angleški termin *frontier*, ki je namenjen izključno geopolitični in pravni rabi in deluje kot razmejitev državne jurisdikcije, uporabljam izraz

¹ Zanimanje za meje in mejnosti je bilo sprva med antropologi manjše. Ukvarjali so se z družbo kot delujočo organsko celoto in se za meje zanimali predvsem na ta način, da so definirali in določili "robove" svojega predmeta zanimanja. *»Mejnosti so bile razumljene kot jasne linije v ozemeljskem in simbolnem pomenu; organizacija raziskovalne perspektive je bila naravnana celo tako, da je bilo videnje razločne in samoumevne zamejenosti entitet prvi pogoj za vstop v preučevanje«* (Knežević Hočevar 1999: 32). Prihajalo je do tega, da so preučevano populacijo izločili od ostalih in jo obravnavali kot družbeno in kulturno izolacijo. To, kar je bil resnični predmet zanimanja, ni bila meja sama po sebi ali pa čezmejne povezave, ampak prakse, verovanja in institucije populacije znotraj meja. Mišljeno je bilo, da se kulturna raznolikost lahko razloži z geografsko ali družbeno izolacijo in da je najboljši način preučevanja le-te z izolacijo kulturnih svetov.

V šestdesetih letih se je na polju preučevanja mejnosti začelo spreminjati. Socialni antropologi so tudi zaradi naraščajoče mobilnosti preučevalcev in predvsem zaradi vse številnejšega evidentiranja primerov, ki so kazali, da osnovni aksiom o ujemanju kulturnih vsebin z njenimi mejami ne drži več, prihajali do spoznanja, *»da skupinske kompleksnosti in notranje iregularnosti tistega, kar so od zunaj gledali kot razločno razpoznavne meje, niso bili osamljeni primeri ali izjeme v množici homogenih entitet; tako dotlej izjemni primeri so prav zaradi vse večjega obsega v evidentiranju kmalu postali predmet terenskega preučevanja«* (Knežević Hočevar 1999: 48). S tem pa so ponudili nove usmeritve za razvoj nove teoretične perspektive, imenovane tudi manchestrska šola, katere dognanja je čez približno desetletje zbral norveški antropolog Fredrik Barth v znamenitem *Uvodu v Ethnic Groups and Boundaries (1969)*, zborniku esejev, ki velja kot prelomno delo pri konceptualizaciji etničnih skupin, saj je v antropološki besednjak vnesel pojem mejnost kot kategorijo za bistveno bolj občutljivo razumevanje skupinskega sobivanja.

mednarodna meja, za termin *border*, ki označuje območje v neposredni bližini mednarodne meje, ki je podvrženo močnemu vplivu delovanja lokalnega prebivalstva in zajema situacijsko specifičnost, uporabljamo slovensko ustreznico meja in za angleški termin *boundary*, ki ga A. P. Cohen (1994) razlaga kot osnovo za družbeno razločevanje in individualno interpretativnost, kot zadevo zavesti, večno obremenjeno z izmuzljivostjo in zabrisanostjo simbolov, pa že omenjeno mejnost. Tako lahko, kot predlaga Knežević Hočvarjeva, »državno mejo presojamo kot družbeno dejstvo ali družbeni konstrukt z vsemi značilnostmi jasne določnosti in jo hkrati z vidika domačinov razumemo kot le eno izmed mejnosti« (Knežević Hočvar 1999: 31). Zavedam se, da to voščilo ni namenjeno detailnemu geografskemu in zgodovinskemu opisu in analizi vseh obmejnih prepletanj in pomenov mejnosti, vendar pa bežen izlet v zgodovino obravnavanega območja s poudarkom na dogajanju po drugi svetovni vojni poda ustrezen kontekst obravnavane teme, torej povezovanja med obema mestoma.

Po drugi svetovni vojni je ozemlje, obkroženo z Brdi, Trnovsko planoto in Krasom na vzhodni strani in široko Padsko nižino na zahodni, postalo predmet diskusij različnih mirovnih konferenc in diplomatskih bojov med Italijo in takratno Jugoslavijo. V mesto Gorica so ob koncu vojne prišli partizani, vendar pa to ni pomenilo priključitve ozemlja k Jugoslaviji. Na pariški mirovni konferenci (1946–1947) je postalo jasno, da bo mesto pripadlo Italiji. Čeprav meja ni bila določena na podlagi premisleka, ki bi enakovredno zajel obe vpleteni strani, je postala uradna. »Delitvena črta je svojo utemeljitev iskala zgolj v poteku strateško važnih infrastrukturnih koridorjev. Taka razdelitev je samodejno pomenila tudi to, da je mestno jedro, skupaj z zahodnim primestnim obročem ostalo v Italiji, izrastki vzhodnih primestij pa so s pretežnim delom dežele prešli pod oblast jugoslovanske države« (Jurca 1997: 103). Posledica tega je bila, da je avtohtono slovensko prebivalstvo s svojim jezikom, kulturo in tradicijo postalo manjšina znotraj italijanske države. Poleg tega je slovensko zaledje izgubilo pomembno ekonomsko, kulturno in infrastrukturno središče, kar je vodilo v odločitev za gradnjo novega regionalnega centra prek meje, na jugoslovanski strani med dvema že obstoječima naseljema, Solkan in Šempeter. Ideja jugoslovanske oziroma slovenske oblasti je bila ustanoviti samostojno, samozadostno, izobraževalno, zdravstveno, administrativno središče, s pomočjo katerega bi jasno zamejili jugoslovansko ozemlje in pritegnili čim večje število ljudi. Potek mednarodne meje je bil torej jasno določen leta 1947, kar je imelo za posledico, da je bilo gibanje na mejni črti omejeno, prehod mednarodne meje pa strogo omejen in kontroliran. Mejo je bilo moč prečkati le s potnimi listi in vizami, česar pa prebivalstvo goriškega zaledja povečini ni imelo, zato so bili sorodstveni, prijateljski, praznični, delovni, nakupovalni, trgovski in poslovni stiki ter tradicionalna navezanost na mesto Gorica močno ovirani in celo pretrgani. Kljub temu pa so ljudje iskali povezave s sosednjim mestom: nekateri so izkoristili možnost optiranja, s čimer so izgubili jugoslovansko (slovensko) državljanstvo, drugi so mejo prešli ilegalno, spet drugi pa so se zgolj navidezno sprehajali vzdolž razmejitvene črte, označene z bodečo žico, in z minimalističnimi gestami in znaki izmenjevali novice s poznanimi.

Obdobje med 1947 in 1955 je mnogokrat označeno kot čas ekonomske in informacijske blokade. Za prebivalstvo brez potnih listov in viz je bila mednarodna meja res neprepustna, vendar ne popolnoma. Dvolastniki so že leta 1947 dobili posebne dovolilnice, s katerimi so lahko prečkali mednarodno mejo. V veliki meri so bili prav ti prenašalci različnih informacij, v manjši meri pa tudi tihotapci, navkljub temu, da so bili ob vsakem prehodu meje natančno pregledani. *Primorski dnevnik*, časopis slovenske manjšine v Italiji, je prav tako redno poročal o dogodkih na jugoslovanskem ozemlju, s posebnim poudarkom na napredkih pri gradnji novega mesta. Že samo upoštevanje navedeni dejstvi čas med 1947 in 1955 ne moremo označiti kot čas hermetično zaprte meje, saj je do povezav in izmenjav vendarle prihajalo.

V avgustu 1955 je bil podpisan Videmski sporazum, s čimer so številna nova določila o maloobmejnem prometu stopila v veljavo. Sporazum je prebivalcem znotraj 12 kilometrskega pasu vzdolž mednarodne meje² omogočal, da so dobili možnost pridobiti posebne prepustnice, s katerimi so lahko štirikrat na mesec prečkali mednarodno mejo.³ Na ta način so bile obnovljene sorodstvene in prijateljske vezi, sčasoma pa se je mednarodna meja odprla do te mere, da so začele z delovanjem posamezna uvozno-izvozna podjetja.⁴ Pojavilo se je mnenje, da bo to lažje prehajanje meje zmanjšalo ekonomsko krizo in izboljšalo življenjski standard na obeh straneh meje. Imetniki italijanskih prepustnic so na jugoslovanski strani iskali počitka in okusne hrane,⁵ imetniki jugoslovanskih prepustnic pa so ob obiskih sorodnikov in prijateljev v Italijo tihotapili meso, žganje in cigarete, v Jugoslavijo pa najlonske nogavice, čokolado, britvice, sukanec in pralni prašek. Relativna prepustnost mednarodne meje je omogočala tudi lažji dostop do določenega blaga in uslug, kar je pomenilo, da se je življenjski standard na obeh straneh meje povišal.

Sčasoma se je pojavila potreba preseči zgolj sorodstvene, turistične interese in interese malih tihotapcev ter poiskati povezave na športnem in kulturnem področju. Organizirana so bila različna športna tekmovanja in gostovanja novogoriškega gledališča, vendar je šlo v teh primerih za povezovanje slovenske manjšine in Slovencev iz Jugoslavije in ne za povezave med vsemi etničnimi skupinami na obeh straneh meje.⁶

V šestdesetih letih so se začeli uradni dogovori med obema mestoma na lokalni ravni. Eden izmed rezultatov je bila že leta 1955 dogovorjena železniška povezava med Novo Gorico in Gorico. Leta 1964 so skupno skušali rešiti urbanistične probleme, problem prometne povezave in hkrati so se začeli pogovori o sodelovanju na področju vodnih virov, letalskega prometa, kulture, športa, turizma in zdravstva. Časopis *Iniziativa Isontina* je poročal, »da je vojna po skoraj dvajsetih letih končana« (Iniziativa Isontina 1964 (20): 64). Do Osimskih sporazumov (1975), ko je bila meja med Italijo in Jugoslavijo dokončno potrjena, so se pojavile pobude za novi mejni prehod na Erjavčevi ulici / via San Gabrielle, ki naj bi še bolj povezal obe mesti. Začele so se širiti pobude o skupnem turističnem prospektu; goriška in novogoriška knjižnica sta pripravili skupno razstavo; leta 1971 so mesti telefonsko povezali. Po 1975 so bile ustanovljene skupne komisije za gospodarsko sodelovanje na področjih: kulture, izobraževanja, mladinskega in športnega udejstvovanja (organizirali so Pohode prijateljstva in Kolesarjenje prijateljstva), urbanizma (začele so se priprave Erjavčeve ulice za uresničitev peš poti med mestoma), na področjih varstva okolja, vodnega gospodarstva, plinovoda in tiska ter informiranja pa ni bilo večjih dosežkov. Število komisij se je kasneje zmanjšalo na tri, ki so se ukvarjale s problemi na poljih gospodarstva, varstva okolja in urejanja prostora ter družbenih dejavnosti. Mejo je bilo moč prestopati pri mednarodnem mejnem prehodu Rožna Dolina in na številnih maloobmejnih

² Sporazum se je nanašal na 170.000 prebivalcev na jugoslovanski in 520.000 prebivalcev na italijanski.

³ Novi, prav tako Videmski sporazum iz leta 1962 je razširil območje dejavnosti sporazuma ter čas zadrževanja na sosednji strani na 72 ur.

⁴ Vzporedna z Videmskim sporazumom sta bila v Rimu sprejeta še dva sporazuma, ki sta urejala trgovinsko menjavo in lokalno menjavo na obmejnih območjih. Leta 1957 in 1964 sta bila dopolnjena, kar je pospešilo razvoj izvozno-uvoznih podjetij na Primorskem npr. Primorje export, Adria Koper, Jadran Sežana.

⁵ »Posebno hud naval je bil okoli poldne in v prvih popoldanskih urah. Ljudje so izkoristili izredno lepo vreme in odšli proti Rožni Dolini. 'Pri bajti' je bilo popoldne vse polno gostov, ki so prišli iskat oddiha in dobrega 'pršuta' v zeleno dolino. Na bloku tako pri jugoslovanskih kot tudi italijanskih oblasteh so povečali število uslužbencev, tako da ni bilo potrebno dolgo čakati na pregled dokumentov, tudi cariniki uslužbenci so bili zelo vljudni in ljudje so lahko brez nevšečnosti odnesli in prinesli manjša darila svojim znancem in sorodnikom« (Primorski dnevnik, 27. 9. 1955: 4).

⁶ V Gorici je živelo italijansko, slovensko in furlansko prebivalstvo, na takratno jugoslovansko stran in predvsem v Novo Gorico pa je po drugi svetovni vojni prihajalo prebivalstvo iz drugih krajev Slovenije in takratnih jugoslovanskih republik.

mejnih prehodih. Simbolično so mejo odpirali le ob pohodih in kolesarjenjih prijateljstva⁷ ter leta 1971, ko je kolesarska dirka Giro d'Italia prečkala mejo med Gorico in Novo Gorico in delno potekala po slovenskem ozemlju.

Dogodki v nekdanjih socialističnih državah po letu 1989, ko je prihajalo do hitrih in rušilnih menjav političnih sistemov, so imeli za posledico, da se je pozornost posvetila tudi zahodni jugoslovanski meji. Obmejni mesti Nova Gorica in Gorica sta zaradi navezovanja stikov in sodelovanja postali zanimivi, »tako za tiste, ki so njuno odprtost poznali, kot tudi za tiste, ki so mislili, da mesto še vedno ločuje 'berlinski zid', ki ga je potrebno zrušiti s krampi« (Šušmelj 1997: 23). Postopna demokratizacija takrat še jugoslovanske republike Slovenije je vodila v plebiscitarno odločitev po samostojni državi (junija 1991) in slovenska zunanja politika se je vedno bolj usmerjala na zahod. Povezava med Novo Gorico in Gorico se je izpostavljala kot stičišče dveh narodov, kot »laboratorij in informacijski center za navezovanje gospodarskih stikov med Vzrodom in Zabodom« (Šušmelj 1997: 24). Vsi župani obeh obmejnih mest so bolj ali manj intenzivno izražali željo po sodelovanju, solidarnosti, družbenemu sožitju, skupnemu reševanju skupnih problemov, bolj ali manj intenzivno so razvijali ideje o tem, da je potrebno obe mesti družbeno ekonomsko integrirati v en sistem. Vendar se je veliko projektov končalo zgolj pri lokalno obarvani politični retoriki. Kot primer naj navedem avtobusno povezavo med obema mestoma, o kateri je tekla beseda že leta 1955, nato leta 1980, uresničila pa se je šele v obliki Evrobusa novembra 2002.

Kljub temu, da je bila mednarodna meja določeno obdobje označena z visoko bodečo žico in železno ograjo, je vendarle predstavljala tudi priložnost znotraj določenega družbeno-gospodarskega sistema. Pri tem je šlo za protislovno situacijo: po eni strani je bila ljudem ob (relativno odprti) meji dostopna dosti večja izbira različnih dobrin, storitev in idej, kar je povečalo njihovo samostojnost in omogočalo izrazitejšo oblikovanje individualne identitete vsakega posameznika, po drugi pa so v takšno obmejno mesto bolj kot v druga posegali različni ukrepi zveznih (in drugih) državnih organov, to so obmejne, vojaške, carinske in varnostne službe, bolj ali manj stroga kontrola ali omejitve gibanja v obmejnem pasu, tu je prihajalo do največjih posledic in nihanj zaradi sprememb valutnih tečajev, zaradi sprememb v zunanji politiki sosednjih dežel ipd. Navedeno pa je spet posegalo v avtonomijo mesta in samostojnost vsakega posameznika (po Mlinar 1983: 63).

Ko govorimo o čezmejnem povezovanju obeh mest, vstopamo na različna polja: zgodovine, ekonomskih povezav, meddržavnih političnih odnosov, polja lokalnih političnih odločitev, jezikovnih razlik ter tudi na polja osebnih občutkov, vedenja ter stereotipnih predstav. Vendar se moramo zavedati, da je potrebno vsako mejnost opazovati iz obeh vpletenih strani, saj so odraz družbenih procesov na obeh straneh meje.

Teresa Candida Cassese, avtorica prispevka v zborniku *Novu Gorica – Gorica, Izzivi in možnosti sobivanja*, je opisala svoje osebne izkušnje druge strani mednarodne meje in njenega prebivalstva »Do nedavnega je bilo za mnoge Italijane 'normalno', da Slovenci ne obstajajo. Za nas se je svet končal na meji. Na drugi strani se je našla le kakšna bencinska črpalka, pa mogoče še govedina, največ kilogram, z nejevoljo odmerjen od mesarjev, ki so se nam zdeli neolikani. /.../ Biti Slovenec – tako so nas učili, seveda ne eksplicitno – je bilo nekaj nedoločene in neprijetnega. Leta in leta sta se z 'jugo' pomenovali cenenost in slaba kakovost. /.../ V družini se ni govorilo ne o Slovencih, ne o Italijanih, ne o Jugoslaviji. Če smo kakšnemu znancu rekli, da je Slovenec, smo to storili v nekaki zadregi, češ kljub temu je v redu človek« (Candida Cassese 1997: 70).

Novogoričani pa so Gorico spoznavali v večji meri prek pestre ponudbe trgovin, živahnega utripa mesta, urejenosti, čistosti, pa tudi prek hrupa, vrveža, gneče in neprijaznega odnosa trgovcev do Slovencev.⁸ Jezikovna pregrada, ki je mesti ločevala, se je

⁷ Izjema je bilo le leto 1993, ko je zaradi podkupninskih afer moral odstopiti goriški župan Tuzzi. Goriška občina, ki jo je vodila posebna komisarska uprava, je svojo mednarodno aktivnost močno omejila. Ena izmed posledic je bila, da sta odpadli obe čezmejni športni prireditvi.

⁸ Glej Mlinar 1983: 70.

s prilagoditvijo Slovencev na italijanščino nekako znižala, vendar pa so nerganja, da se Italijani ne učijo slovenščine vedno glasnejša. Dejstvo je, da večina Novogoričanov govori italijanščino, ki se je je naučila prek televizije in jo uporablja v interakciji s sosednjim prebivalstvom in tako prakticira vsakodnevno jezikovno preklapljanje.

Za predstavnika slovenske manjšine v Italiji, ki sem ga intervjuvala ob vstopu Slovenije v EU, pomeni prestopiti mednarodno mejo in priti v Slovenijo obiskati enega izmed casinojev, kjer preizkuša srečo ali pa zgolj opazuje igralce na srečo. Nekateri Italijani, ki sem jih prav tako intervjuvala ob tej priložnosti, poznajo Novo Gorico po naslednjih lokacijah: casino Perla z igralniško in koncertno ponudbo, Goriška knjižnica Franceta Bevka, bari s striptizi in Kulturni center Mostovna. Ko sem obiskala enega izmed koncertov v Mostovni, mi je italijanska informatorka nakazala razlike v vedenju med Slovenci in Italijani. Rekla je: *»A vidiš tiste mlade, ki plešejo tam pod odrom? To so Italijani... Prvi so gotovo Italijani... Veš, vi, Slovenci nikoli ne plešete tako blizu odra, vi samo pijete svoje pivo, kimate z glavo in opazujete koncert od daleč.«* Ko govorimo o samo-pripisu in pripisu, ki je vršen s strani drugih, seveda pomislimo na Barthovo pojmovanje etničnih skupin in mejnosti. Za Bartha (1969) so etnične skupine družbeno konstruirane, izmišljene s strani posameznikov, ki strateško manipulirajo s svojo kulturno identiteto s tem, da jo poudarjajo ali pa zanikajo v določenem kontekstu. Pri tej interakciji pa se lahko sprožajo tudi močne emocije in pretirani strahovi. Na primeru Nove Gorice in Gorice se čas vstopa Slovenije v EU izkaže kot izredno emotiven. Mnogi prebivalci na slovenski strani si slogan "Dve Gorici – eno mesto" razlagajo kot nepremišljen s strani lokalnih politikov, prav tako se pritožujejo, da je slovenskemu nacionalnemu prostor grozi poitalijančevanje.⁹

12. februarja 2004 se je začel uresničevati eden izmed zgodnjih projektov čezmejnega sodelovanja. Cilj je bil odstraniti železno ograjo, zid pod njo in mejni kamen ter na tem mestu urediti skupni trg. Ob odstranitvi teh simbolov sta župana obeh mest dogodek komentirala na sledeči način; župan Nove Gorice je na vprašanje novinarke, če meni, da se bosta obe mesti sedaj lažje povezali odgovoril: *»Prepričan sem, kajti pri mnogih Italijanih še velja, da živimo na Balkanu, da nimamo velike kulture in podobno. Čakajo na padec te meje, ker mislijo, da bo potem lažje priti na našo stran, kar pa je smešno.«* Župan Gorice pa je menil, da je: *»Danes zelo čustven in pomemben dan. Ne gre le za to, da smo podrli zid in ograjo, ampak za simbolično sporočilo, da je potrebno premagati staro sovraštvo, ki je v dveh mestih ponekod še vedno prisotno. Obrniti je potrebno novo stran in ustvariti pogoje za gospodarski in socialni razvoj dveh mest in obmejnega območja.«*¹⁰ Le redki prebivalci so ob tem dogodku izražali svoj dvom in strah pred skupno prihodnostjo.¹¹

Kakor koli že, časopisi in predstavniki lokalne oblasti so v večini primerov spregledali na ta način izražen strah in so bolj poudarjali zamisel, da je kljub mentalni distanci, ki jo je gojila zgodovina, najpomembnejše izpostavljati občutek, da so ljudje na

⁹ *»Nič nimamo proti tem, da prihaja v različnih družbenih plasteh do konstruktivnega in z gospodarskega vidika bolj smotrnega upravljanja teritorija, kar pospešuje tudi dialog, sodelovanje in poznavanje med tu živečima narodom. Vendar se obenem sprašujemo, ali se naši politiki in upravitelji dovolj zavedajo tudi izzivov in nevarnosti, ki jih prinašajo vse te novosti. Priče smo, da se s čezmejnim sodelovanjem postopno in vztrajno uporaba italijanščine na javnih mestih in v čisto slovenskem etničnem in državnem prostoru: dvojezični napisi, televizijske oddaje, javni nastopi«* (Primorske novice 14. 11. 2003). Glej tudi: Rado Franc Jelerčič, Grenke izkušnje, Bo tudi Nova Gorica padla v roke Italijanov?, rubrika: Pisma z znamko ali brez, Primorske novice 2. 9. 2003: 18, Mira Bastijančič, Nova Gorica, Rubrika Pisma z znamko ali brez, Meja bo padla, Primorske novice, 26. 9. 2003: 24 in Magda Rodman, Vipava, Valentin Cenčič, Šempeter pri Gorici, Rado Jelerčič, Mira Bastijančič, Nova Gorica, Rubrika Pisma z znamko ali brez, Redoljubje, ne šovinizem, Primorske novice, 14. 11. 2003: 24.

¹⁰ Obe izjavi sta vzeti iz dokumentarnega filma Zgodba dveh mest.

¹¹ *»Nekoliko me je strah. Tu se nikoli nismo dobro razumeli.«* Izjava je vzeta iz dokumentarnega filma Zgodba dveh mest. *»Sprašujem se, ali bo sedaj še več ilegalnih beguncev tu prečkalo mejo.«* (Primorski dnevnik 13. 2. 2004) ter kot je rekel eden izmed mojih informatorjev *»Ne zaupam Italijanom, so zelo pretkani. Nikoli ne veš, kaj si mislijo. Treba je biti previden!«*.

tem delu slovensko-italijanske meje prebivalci skupnega mesta znotraj Evropske unije. In kot je bilo ob približevanju Slovenije v EU večkrat poudarjeno v številnih govorih, da je najpomembnejša naloga razširjene EU ustvarjati Evropejce.

1. maja 2004 je bila osrednja slovenska prireditelja ob vstopu Slovenije v EU ravno na mejni črti med Slovenijo in Italijo, na skupnem trgu. Govorniki na prireditvah, ki so potekale v marcu in aprilu 2003¹² so poudarjali idejo o "eni identiteti", poudarjali so temo o sodelovanju, spodbujali občutek pripadnosti eni skupnosti, v kateri naj bi se vsi trudili za skupen cilj. V govorih so se pogosto pojavljale besede, kot so "skupna prihodnost", "solidarnost", "skupni izzivi in problemi", "enotna Goriška", in vse te besedne zveze so poudarjale in zbujele optimizem. V tem času večkrat slišani stavki *»moramo odstraniti meje v naših glavah«, »zdaj bosta mesti kot eno«, »Nova Gorica in Gorica sta dve mesti, ki dihata z istimi pljuči«* napeljujejo na občutek po konstrukciji ene "goriške identitete". Namero po kreiranju ene identitete, ki je močno povezana s tesnim sodelovanjem med obema mestoma, lahko vidimo tudi kot namero po kreiranju ene prostorsko-družbene identitete. Vendar pa sklicevanje na goriško identiteto, ki naj bi se opirala na isto kulturno dediščino in zgodovinsko izkušnjo, ni utemeljeno. Mesti sta se po drugi svetovni vojni razvijali dokaj neodvisno drugo od drugega, v vsako mesto je pritekalo prebivalstvo z različnim socialnim zaledjem, ki stoletnega navezovanja med zaledjem in mestom ni poznalo, zato se ni moglo in se še vedno ne more poistovetiti z idejo o enotni goriški identiteti. Poleg tega so idejo o skupni identiteti nekateri izmed informatorjev označevali kot *»vsiljeno identiteto, ki funkcionira le v politično angažiranih govorih in dejanjih«,* drugi kot *»še en slogan, ki bo zamenjal staro geslo bratstvo in enotnost«* in zgolj maloštevilni z obeh strani meje so verjeli v njeno uresničitev.

Menim, da vzpostavljanje stikov prek meje ne sme biti samo izpostavljeno v luči odstranjevanja mejnih simbolov, temveč bi morala biti enako izpostavljena vsa dejanja sodelovanja, kljub temu, da mednarodna meja še vedno deluje kot razmejitvena linija. Mednarodna meja ostaja tudi še v administrativnih zadevah in navkljub večkrat slišnemu geslu "Evropa brez meja" ne more biti uresničena, saj so mejne črte tudi znotraj EU razumljene kot tiste ločnice, ki definirajo teritorij nacionalne države. Zato mednarodne meje kljub odpravi carinske kontrole ostajajo prostori, vredni posebne pozornosti. Tako skupni trg med Novo Gorico in Gorico služi kot mesto srečanj različnih predstavnikov oblasti z obeh strani meje, srečevanj različnih društev in organizacij in hkrati postaja zanimiva turistična pridobitev obeh mest. Vendar pa idejo o skupnem trgu kazi zadrega o skupnem poimenovanju trga. Na spletni strani mestne občine Nova Gorica obiskovalci let lahko izpolnijo anketno vprašanje o poimenovanju trga in izbirajo med naslednjimi predlogi Trg združene Evrope, Trg prijateljstva, Trg Evropa, Trga Edvarda Rusjana, Na Blančah, na novo pa so podali tudi predlog Trg Transalpina, ki sedaj močno prednjači pred ostalimi predlogi¹³ in se hkrati vztrajno pojavlja tudi v retoriki s strani italijanske mestne občine. Ideja o skupnem trgu, ki bi povezal sosednje etnične skupine v evropskem duhu, očitno še ni zaživela. Deloma razloge vidim v tem, da trg ni predviden kot mejni prehod in je tako prehajanje iz ene države v drugo na tem mestu prepovedano, zaradi tega je gibanje na trgu omejeno, kar vsekakor ne pripomore k temu, da bi se prebivalci obeh mest na trgu zadrževali in srečevali ter tako trgu dajali pomen in se z njim identificirali.

Ob koncu naj sklenem, da sta Nova Gorica in Gorica dve čezmejni mesti (Buursink 2001), saj navezujeta stike druga z drugo: uradniki in predstavniki lokalne oblasti z obeh strani imajo periodična srečanja, ki jih predstavljajo na tiskovnih konferencah, pripravljajo

¹² V mislih imam prireditve v okviru Skupaj v Evropi/Insieme in Europa, Gledališki Mej(ni) fest, Mesto Mladih.

¹³ Trg Združene Evrope 41 glasov, Trg prijateljstva 103 glasove, Trg Evropa 2004 25 glasov, Trg Edvarda Rusjana 123 glasov, Na Blančah 10 glasov, Trg Transalpina 158 glasov, skupno 460 glasov (internet # <http://www.nova-gorica.si/>)

programe in projekte sodelovanja in jih tudi uresničujejo. Obe mesti si prizadevata za sodelovanje in sicer zaradi skupnega interesa in privlačnih ponudb, ki jih ponujajo evropski regionalni razvojni programi. Z vstopom Slovenije v Evropo pa se pojavljajo tudi kritike, da se institucije in organizacije z obeh strani meje poslužujejo zgolj že utečenih poti povezav, ne iščejo pa novih.

Glede na tem mestu zgolj nakazane tematike torej ni presenetljivo, da je slovenska zahodna meja v zadnjem času deležna velike medijske in politične pozornosti. Vendar se istočasno tudi sprašujem, ali je moč v prihodnosti pričakovati, da bosta ti dve mesti, ki intenzivno sodelujeta le na določenih ravneh, postali bolj ali manj enotno obmejno mesto ali pa moramo sprejeti dejstvo, da obstajata dve ločeni mesti, vsako z svojo identiteto, ki pa med seboj zgledno sodelujeta.

LITERATURA:

- ANGELILLO Alfonso, ANGELILLO Antonio, MENATO Chiara. 1992. *Gorica – Nova Gorica*, Primorska srečanja, revija za družboslovje, gospodarstvo in kulturo, XVII(137), 563–567.
- ANGELILLO Alfonso, ANGELILLO Antonio, MENATO Chiara. 1993. *Gorica – Nova Gorica*, Arhitektov bilten, 1993 (117/118), 104–112.
- BARTH, Fredrik. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Bergen.
- BRAY, Zoe. 2004. *Living Boundaries: Frontiers and Identity in the Basque Country*. P. I. E: Peter Lang.
- BUFON, Marjan. 1995. *Prostor, meje, ljudje. Razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu.
- BUURSINK, Jan. 2001. *The binational reality of border-crossing cities*. *GeoJournal* 54, 7–19.
- CANDIDA CASSESE, Tereza. 1997. *Kdo ste pa vi?* V: *Nova Gorica – Gorica*, Izzivi in možnosti sobivanja, 69–75. Nova Gorica: Mestna občina.
- CARLI, Augusto and Emidio SUSSI, Majda KAUČIČ-BAŠA. 2002. *History and Stories: Identity Construction on the Italian-Slovenian Border*. V: Ulrike H. Meinhof, *Living (with) Borders, Identity discourses on east-West borders in Europe*, 33–53. Ashgate Publishing Company.
- COHEN, Anthony P. 1994. *Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity*. London: Routledge.
- DONNAN, Hastings. Thomas M. WILSON. 2001. *Borders, Frontiers of Identity, Nation, State*. Oxford-New York: Berg.
- DONNAN, Hastings, Thomas M. WILSON. 2003. *Territoriality, anthropology, and the interstitial: subversion and support in European borderlands*. *Focaal – European Journal of Anthropology* 41, 9–20.
- DROBEŽ, Marjan. 1966. *Skupna pota obeh Goric*. *Goriška srečanja* 1966(2), 5–8.
- FABI, Lucio. 1991. *Storia di Gorizia*. Il Poligrafo: Padova.
- GORIŠKI ZBORNIK 1947–1957. 1957. *Ob desetletnici priključitve Slovenskega Primorja k FLR Jugoslaviji*, (ur.) Joško Humar. Nova Gorica: Okrajni svet svobod in prosvetnih društev Gorica.
- JURCA, Niko. 1997. *Strategija čezmejnega urejanja urbanega prostora Gorice na preizkušnji*. Primorska srečanja, revija za družboslovje, gospodarstvo in kulturo, letnik XXI, št. 190, 102–108.
- KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška. 1999. *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe. Domačjska razmišljanja nacije in lokalitete*. Ljubljana: Založba ZRC.
- MARUŠIČ, Branko. 1985. *"Pobod lačnih"*. *Skupni slovenski kulturni prostor*. 76–78. Nova Gorica
- MLINAR, Zdravko. 1983. *Humanizacija mesta. Sociološke razsežnosti urbanizma in samoupravljanja v Novi Gorici*. Maribor: Založba obzorja.

- PRESCOTT, J. R. V. 1987. *Political Frontiers and Boundaries*, London: Unwin Hyman.
Sožitje ob naši meji – vzor za Evropo. 1967. Goriška srečanja 1967/2(7), 46.
- ŠUŠMELJ, Jože. 1997. *Odpiranje meje, Sodelovanje med Novo Gorico in Gorico*. V: Nova Gorica Gorica, Izzivi in možnosti sobivanja, 9–29. Nova Gorica: Mestna občina.
- UKMAR, Dragica. 1993. *Začetki gradnje Nove Gorice*. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 41(2), 18–37.
- VRIŠER Igor. 1959. *Nastanek in razvoj Nove Gorice*. Geografski vestnik XXXI. 45–78. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ZOLTAN, Jan (ur.) *Nova Gorica – Gorica, Izzivi in možnosti sobivanja*. 1997. Nova Gorica: Mestna občina.

VIRI:

Primorski dnevnik 1947–2004.

Primorske novice 2003 2004.

Nova Gorica 1948.

Iniziativa Isontina 1964.

Zgodba dveh mest, Produkcija TV Slovenija, Inforativni in izobraževalni program, maj 2004.

Internet# <http://www.nova-gorica.si> (1. 12. 2004)

KAZALO

Branko Marušič Raziskovalna postaja Znanstveno raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Novi Gorici	2
Neva Makuc Goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej in zgodovinar Franc Kos v pismih Kosove zapuščine	6
Branko Marušič <i>Iter italicum</i> dr. Vladimirja Levca. Ob stoletnici smrti	11
Petra Kolenc »Danes si pa vso noč čital.« Nekaj besed o leposlovju v knjižnici dr. Henrika Tume	15
Danila Zuljan Kumar Ali kohezivnost besedila predpostavlja tudi njegovo koherentnost in nasprotno?	20
Jasna Fakin Kraška arhitekturna dediščina med tradicijo in postmodernizmom	24
Katja Jerman O povezovanju med Novo Gorico in Gorico	30